

Erken Dönem Tarihî ve Edebî Kaynaklarda Kanije Müdafaası

Osman ÜNLÜ

Doç. Dr., Düzce Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

osmanunlu@duzce.edu.tr

Öz

Arapça “gazâ/gazve” kelimesi ile Farsça “nâme” kelimesinin birleşiminden meydana gelen gazavâtnâme kelimesi düşmanla yapılan savaşları konu alan eserlerin genel adıdır. Gazavât, gazâ kelimesinin çoğuludur. Bu tür eserler belli bir döneme ait olayları ayrıntılı bir şekilde anlattıklarından tarih araştırmacıları için de önemli bir kaynak teşkil eder. Gazavâtnâme geleneği Türk edebiyatında XV. yüzyılda başlar ve XVI. yüzyılda büyük gelişme gösterir. Bu tür eserlerden biri de Osmanlı-Avusturya savaşları sırasında 10 Eylül 17 Kasım 1601 tarihleri arasında Kanije Kalesinin düşmana karşı savunulmasını ele alan gazavâtnâmelere dir. Bu eserlerde anlatılan savunma destanı günümüze kadar canlı bir biçimde gelmiş ve popülerliğini devam ettirmiştir. Bu yazıda, XVII. yüzyılın ilk yarısında kaleme alınan iki edebî metin çerçevesinde olayın kurgusal bir hale dönüşmesi tarihî kaynaklarla mukayese edilerek gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gazavâtnâme, Kanije Müdafaası, Tiryaki Hasan Paşa, Balkanlar, Habsburg

In Early Historical and Literal Sources Defence of Kanizsa

Abstract

Gazavâtnâme, consisting from Arabic “gaza/gazve” words and Persian “namah”, is generic name which takes matters of the wars the enemies. The Word “gazavat” is plural of “gaza”. This kind of Works detailing the events of a particular period of history in a way that they constitute an important resource for researchers. The tradition of gazavâtnâme in Turkish literature starts in XVIth century and shows great improvements in this century. One of such works is to defend the castle of Kanizsa against the enemy addressing gazavâtnâmes during the Ottoman- Austrian wars from 10 September to 17 November 1601. The epic defence described in the Works has vividly until today an has maintained its popularity. In this article, the conversion of the event into a fictional one in the framework of two literal texts penned in the first half of the XVIIth century is shown by comparison with historical sources.

Keywords: Gazavâtnâme, Defence of Kanizsa, Tiryaki Hasan Pasha, Balkans, Habsburg

Giriş

Türklerin tarihin en eski çağlarından gelen, askerlik ve savaşçı kimliği İslamiyet'ten sonra da devam etmiştir. Eski Türklerde savaşçı tipi olan "alp", Müslümanlıktan sonra "gazi" tipine dönüşmüş olsa da temsil ettiği anlam hep aynı kalmıştır. Müslümanlıktan sonra gaza ve cihat kavramlarının Türklerin arasında önemli bir yer edinmesinin başlıca sebebi de bu olsa gerektir. Bu kavramların önemine binaen edebiyatta da ordunun çıktığı seferler ve zafer kazandığı savaşlar, bu savaşlarda kahramanlık gösteren asker ve komutanların hayatlarının savaşlara ilişkin bölümleri ile akıncı beylerinin yaşadıkları olaylar yer almış ve gazavâtnâme adı verilen bir türün ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

İlk gazavâtnâme örneklerine Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinde Hz. Hamza, Hz. Ali, Battal Gazi, Danişmend Gazi gibi daha çok dinî kimlikleriyle öne çıkan kahramanların etrafında anlatılan destanlarda rastlanmaktadır. Ancak bu metinler gazavâtnâmeden çok menakıbnâme özelliğinde eserler olarak görülmektedir. Bu metinler önce sözlü gelenekte ortaya çıkmış, yayılma sürecinde olağanüstü anlatımlarla gerçeklikten uzaklaşmaya başlamışlardır.

Gazavâtnâme adıyla anılan eserlerde esas itibariyle savaşlar işlenmiştir. Ancak bu eserlerde anlatılan savaşların sonunda mutlaka zafer kazanıldığı anlamı da yoktur. Zaferle neticelenen bir savaşı anlatan eserlere genellikle "zafernâme" adı verilir. Savaşın sonucunda bir ülkenin, bir şehrin veya bir kalenin alınması söz konusu ise bu olayı anlatan eserler de "fetihnâme" adını alır. Ancak, bu tür eserler sonradan birbirinin yerine kullanılmaya başlanmış, fetihnâme ve zafernâmelerin hepsine gazavâtnâme, son devirlere ait savaşları hikâye eden eserlere de zafernâme denilmiştir (Levend, 2000: 1).

Bu türe ait metinler, tarih kaynaklarıyla birlikte özellikle Osmanlı tarihinin eksik kalan bazı noktalarını tamamlayan önemli unsurlardandır. Ayrıca tarih kitaplarına göre daha dar bir zaman dilimini ele aldıklarından ayrıntı daha fazladır ve genellikle belli şahsiyetlerin ön plana çıkması bu eserlerin önemli özelliklerindedir. Hatta zaman zaman tarih kitaplarının bir olayı naklederken bütünüyle bu tür edebî metinleri kaynak olarak kullandıkları görülmektedir. Bu metinlerin tarihî kaynak olarak kullanılmasının dikkat çeken bir örneği de Tiryaki Hasan Paşa'nın 1010/1601 yılında meydana gelen Kanije Müdafaasıdır.

1593-1606 Osmanlı-Avusturya Savaşları¹

1565 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya arasında bir antlaşma imzalanır ve bu antlaşma, sekiz yıllık dönemlerde yenilenir. Bunlardan

¹ Bu bölümün yazılmasında genel olarak Uzunçarşılı (1983: 69-98), Erkan (1996: 439-440), Emecen(2014: 225-292) ve İnalçık (2014: 185-187)'tan faydalanılmıştır.

sonuncusu 999/1590 yılında yapılır. Ancak antlaşmaya rağmen her iki taraftan da birtakım ihlaller olmakta ancak bu ihlaller antlaşmayı bozacak kadar önemsenmemekteydi. Bu sırada Bosna valisi Telli Hasan Paşa, art arda üç büyük akın yapınca ilişkiler bozulur. 1002/1593'te Telli Hasan Paşa'nın Siska kalesini kuşattıktan sonraki akınında köprüünün yıkılması sonucunda kendisi dâhil on sekiz bin asker ölür. Bu olayın üzerine Avusturya'ya harp ilan edilir. Veziriazam Sinan Paşa komutasındaki ordu Avusturya'ya doğru harekete geçer. O yılın kışını Belgrad'da geçiren orduya Kırım Hanı kırk bin kişilik ordusuyla katılır ve Yanıkkale fethedilir. Erdel, Eflak ve Boğdan voyvodaları Alman imparatoruyla 1595 yılı ocak ayında bir ittifak yaparlar. Bu üç voyvoda birden isyan ederek Osmanlı ordusuna zorluklar çıkarırlar. Savaş yıllarca devam eder. Bu arada Osmanlı ordusu 1596 yılında Avusturya ordusunu Haçova'da mağlup eder. 1008/1599 yılında Damad İbrahim Paşa, üçüncü kez veziriazam olur. Avusturya ile barış görüşmeleri yeniden başlar ama girişimler yine sonuçsuz kalır. 1009/1600 yılında İbrahim Paşa Bobofça'yı fethettikten sonra Kanije'yi kuşatır. Kalenin barut deposunun patlaması ve yardımdan ümidin kesilmesi üzerine Kanije Osmanlı ordusuna vire² ile teslim edilir. Kanije, Beylerbeyilik ile Tiryaki Hasan Paşa'ya verilir.

Ertesi yıl İbrahim Paşa aniden vefat edince yerine Yemişçi Hasan Paşa getirilir ve aceleyle Belgrad'a gönderilir. Bu sırada düşmanın İstoni Belgrad'ı kuşattığı haberi alınır. Hemen hareket edilirse de kale düşmanın eline geçer. Diğer yandan, aynı günlerde Arşidük Ferdinand kırk bin kişilik bir orduyla Kanije'yi kuşatır (1010/1601). Ancak Tiryaki Hasan Paşa üç ay boyunca şiddetli hücumlara kahramanca direnir. Üçüncü ayın sonunda düşman, hem askerin uzayan kuşatmadan moralinin bozulmasıyla hem de birden bastıran kış ve kar fırtınasıyla perişan olur. Bunu fırsat bilen Tiryaki Hasan Paşa, bir huruç hareketiyle kaleden dışarı çıkar ve düşmanı bozguna uğratar. Beklenmedik bir zamanda kazanılan bu zaferden sonra Tiryaki Hasan Paşa'ya vezirlik unvanı verilir. Bu arada savaşlar kısa aralıklarla devam eder. En sonunda Recep 1015/Kasım 1606 başlarında Zitvatorok Antlaşması imzalanarak on üç yıl süren savaş sona erdirilir. Bu antlaşmadan sonra Osmanlı ordusu bütün dikkatini Anadolu'ya, Celâlî isyanlarına çevirir ve bu asilerle başa çıkmaya çalışır.

Klâsik Türk Edebiyatında Kanije Müdafaası

Klâsik Türk edebiyatında kaleme alınan Kanije müdafaası konulu eserlerle ilgili olarak kütüphanelere ve modern dönem kaynaklara bakıldığında bazı çelişkili bilgilerin olduğu görülmektedir. Gazavâtnâmelerle ilgili ilk ve en önemli çalışmayı yapan Agâh Sırrı Levend'e göre Osmanlı döneminde Kanije

² Kalenin müzakere yoluyla teslimi yerinde kullanılan bir tabirdir. Muhasara altında bulunan kalenin teslimini müzakere için içerden biri dışarıya çıktığı gibi muhasara edenlerden biri içeri girerek teslim şartlarını müzakere eder, iki taraf anlaştığı surette kale muhasara edenlere teslim edilirdi (Pakalın, 1983: 595).

savunması ve Tiryaki Hasan Paşa'ya dair yazılan eserlerin sayısı yedidir. Ancak bunlardan ikisi, yurtdışındaki kütüphanelerin kataloglarından alınan bilgilerdir ve bilinen eserlerin dışında başka bir eser olduğuna dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bunlardan birini Franz Babinger müellifi belli olmayan eserin nüshaları arasında sayar (Babinger, 2000: 172). Ancak bu nüshaların ikisi de aşağıda ifade edileceği gibi başka eserin nüshalarıdır. Böylece Agâh Sırrı Levend'e göre Kanije üzerine yazılan eserlerin sayısı üç düşmektedir. Zaten bunun dışında başka bir kaynaktan Kanije müdafaasını ele alan eserlerle ilgili toplu bilgiye rastlanılmamaktadır. Yapılan araştırma ve görülebilen nüshalara göre klâsik Türk edebiyatında Kanije müdafaası ile ilgili üç ve Kanije kalesinin fethine dair yazılan bir eser bulunmaktadır. Bu eserler sırasıyla şunlardır:

Gazavât-ı Tiryâkî Hasan Paşa

Yapılan araştırmada, kütüphanelerde tespit edilen Kanije müdafaası ile ilgili olarak tutulan kayıtların biri dışında tamamının bu eserin birer nüshası olduğu anlaşılmıştır. Agâh Sırrı Levend'in Ahmed b. Osman b. Sâni ve Ahmed Hasan Bey'e atfettiği kayıtların da bu eserin birer nüshası olduğu tarafımızca tespit edilmiştir. Bu isimler gerçekte ilgili nüshaların sonlarındaki kayıtlara göre müstensihlerdir. Eserin müellifinin kim olduğuna dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Müellifle ilgili bilinenler, eserde kendisinden bahsettiği yerlerle sınırlıdır. Yazar buralarda kendisinden "fakîr" olarak bahseder ama adını veya kimliğine dair başka bir bilgiyi vermez. Müellifin kendisinden bahsettiği yerlerdeki cümlelerinden müdafaası sırasında Hasan Paşa'nın çok yakınında yer alan askerlerden biri olduğu da anlaşılmaktadır. Örneğin Hasan Paşa'nın "bu fakîri çağurup³" (31b) Kara Ömer Ağa'yı bulmasını istemesi bunun bir delilidir. Bir diğer örnek de "gece bu fakîr Gâzî Hasan Paşa ile ma'an kılıca yasdanup otururken uyku rengine varduğumuzda âlem-i rüyâda gördüm" (40a) cümlesindedir. Bunlardan yola çıkılarak adını belirtmeyen müellifin Hasan Paşa'nın oldukça yakınında bulunan askerlerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Müellif, esere Bakara suresinin 249. ayeti ve onun Türkçe mealıyla başlar. Sonrasında ise eseri yazmasının sebebini şu satırlarla dile getirir: "Bu fakîrün murâdı budur ki bu risâle gâzî erün yüzünden yazup ve bir acîb gazâ-yı ekber vâki' oldı, imdi gizli kalmasun bu fakîri hayr du'âdan ferâmûş etmeyeler. Ol gâzîler serveri Tiryâkî Hasan Paşa yüzünden şol vechile beyâna getürdüm. Hak sübhanehu ve te'âlâ hazretleri Kanije gazâsının yüzünden gösterdi" (1b). Sonrasında Kanije civarındaki düşmanın durumunu, Kanije'nin fethini ve düşmanın kaleyi geri almak için kuşatmasını, savunmayı ve sonrasını anlatır. Eserin Manisa nüshasında ise eserin yazılış sebebi daha açık bir şekilde verilmiştir: "Biz dahı bu gazâ-yı ekber nihân u pinhân olmasun deyü birkaç

³ Gazavât-ı Tiryâkî Hasan Paşa Hata! Yer işareti tanımlanmamış., Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Koleksiyonu Trh. 187 (Makalede kullanılan alıntılarda bu nüshanın yaprak numaraları verilecektir).

evrâka yazdum. Tâ ki gâzîler ve dîn yoldaşları meclislerinde okudukça derûnlarında ziyâde şevk u zevk hâsıl olunca bu fakîri ve sâir gâzîleri hayr du'âdan ferâmûş etmeyeler" (23b). Bu cümleler açık bir şekilde eserin meclislerde okunarak askerlerin maneviyatının yüksek tutulması gayesiyle kaleme alındığının bir işaretidir. Eserin üslubuna bakıldığında çok sade bir ifade özelliği hemen dikkati çeker. Arapça ve Farsça terkiplerin çok az olması onun özellikle okunmak üzere kaleme alındığını göstermektedir. Babinger'in eser hakkındaki ifadeleri de bunu desteklemektedir. Yazar, Tiryaki Hasan Paşa'nın seferlerinin Gazavât-ı Tiryakî Gâzî Hasan Paşa adlı ve her tarafta birçok yazma nüshaları bulunan bir halk kitabına konu olduğunu, bu eserde tarihî gerçeklerin abartmalarla anlatıldığını söyler. Kanije'nin hileli savunmasının (Naîmâ ve Kâtip Çelebi) bu eserde sade bir hikâye üslubu ile ve roman gibi tasvir edildiğini ve kahraman Hasan Paşa'nın özellikle yüceltildiğini belirten yazarın bu eseri Mahmudname gibi meddahların okuduğu bir kitap olarak görmesi dikkat çekicidir. Babinger, Avrupa'nın muhtelif kütüphanelerinde bu eserin on dört nüshasının bulunduğunu söylemekte ve bu nüshaların çoğunun en son Türk savaşlarında elde edildiğini yazmaktadır. Bu durum da eserin ne kadar çok okunmuş olduğunu ispat eder (Babinger, 2000: 172-173).

İnternetteki kataloglar ve veri tabanları üzerinde yaptığımız taramada ise eserin yurtdışında Gazavât-ı Tiryakî Hasan Paşa ve buna yakın adlar taşıyan on dokuz nüshası tespit edilmiştir. Ancak bu metinler görülemediği için söz konusu eser olup olmadıkları hakkında herhangi bir fikir yürütülememiştir. Bir diğer önemli husus Kâtip Çelebi ve Naîmâ gibi iki önemli tarihçinin eserlerindeki Kanije müdafaasıyla ilgili bölümü neredeyse aynen bu eserden almalarıdır. Bu konuyla ilgili olarak ileride daha geniş bir tartışma yapılacaktır. Eserlerin nüshalarına gelindiğinde internette yapılan araştırmalarda Kanije konulu eserlerle ilgili olarak yurtdışındaki kütüphanelerde çok sayıda katalog kaydının bulunduğu görülmüştür. Agâh Sırrı Levend tarafından Ahmed b. Osman b. Sâni ve Ahmed Hasan Bey'e nisbet edilen kayıtların bu eserin birer nüshası olduğu tarafımızdan tespit edilmiştir. Bunun yanında Levend'in tespit ettiği gazavâtnâme nüshaları içinde olmayan dört nüsha daha yine tarafımızdan tespit edilmiştir. Türkiye'deki kütüphane katalog taramalarında konuya ilişkin tespit edilen ve görülen nüshalar aşağıdaki gibidir:

1. Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Efendi Tarih No: 187
2. Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Efendi Tarih No: 188
3. Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Efendi Tarih No: 189
4. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi No: 2495-354
5. Manisa İl Halk Kütüphanesi No: 45 Hk 5070/2
6. Ankara Milli Kütüphane No: 06 Hk 1629
7. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi No: 14980/3
8. Burdur İl Halk Kütüphanesi No: 15 Hk 1611

Bu nüshaların dışında “yazmalar.gov.tr” internet sitesi kullanılarak yurtdışında 19 nüsha daha tespit edilmiştir. Ancak bu bilgiler çok kısıtlıdır ve nüshaların içeriği bilinmemektedir. Dolayısıyla nüshaların hangi metinlere ait olduğu tahmin edilememektedir. Ancak Babinger, bahsedilen nüshalardan 14’ünün buldukları kütüphanelerin de ismini vererek bu esere ait olduğunu söylemektedir (Babinger: 2000: 172-173). Buna göre eserin Türkiye dışındaki kütüphanelerde bulunan nüshaları şu şekilde listelenebilir:

1. İngiltere Milli Kütüphanesi (British Library), Or. 30
2. İngiltere Milli Kütüphanesi (British Library), Or. 6442
3. Avusturya Milli Kütüphanesi (Wien Nationalbibliothek), H.O. 71 a/1
4. Avusturya Milli Kütüphanesi (Wien Nationalbibliothek), H.O. 71 b/1
5. Avusturya Milli Kütüphanesi (Wien Nationalbibliothek), H.O. 71 c
6. Avusturya Milli Kütüphanesi (Wien Nationalbibliothek), A.F. 234 (133)/1
7. Avusturya Milli Kütüphanesi (Wien Nationalbibliothek), A.F. 234 (133)/2
8. Avusturya Milli Kütüphanesi (Wien Nationalbibliothek), H. O. 116 (ve 171)/2
9. Fransa Milli Kütüphanesi (Bibliothèque Nationale) Regius ?
10. Bosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, 6838
11. Bosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, 1905
12. Bosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, 3361
13. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, 405
14. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Talat 183
15. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Talat 119
16. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, 9031/1
17. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, 106
18. Bologna Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü, Bibl. Univers. Turcici Rosen 3459/2 (İstinsah tarihi 1079/1668-69)
19. Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Ms. or. oct. 3442

Eserin Özeti

Kanije civarındaki kâfirler başına buyruk bir şekilde etraflarına korku salmaktadırlar. O zamanlar Hasan Paşa, azledilmiş olarak Peçuy’da bulunmaktadır. Veziriazam İbrahim Paşa ise Belgrad’dadır. İlkbaharda ordu toplanır ve Estergon kalesini kâfirlerden geri almak için harekete geçerler. Peçuy’da bulunan Hasan Paşa’ya bir feryatçı gelerek düşmanın Bornovar Hisarını yıktığını söyler. Paşa, onların peşine düşer. Drava nehrini geçerek düşmanı yakalar ve kâfirleri kırarlar. Sonrasında İbrahim Paşa’nın yanına gider. Hasan Paşa, Estergon üzerine yürümeyi planlayan İbrahim Paşa’ya öncelikle Bobofça kalesini fethetmeyi önerir. İbrahim Paşa bu teklifi kabul eder ve ordu Bobofça’yı kuşatır. Oradaki düşman askerleri İslam ordusunu görünce aman diler ve vire yaparlar. Ardından Paşa, Budin’e gönderilir. İbrahim Paşa da ordusuyla Kanije’yi kuşatır. Hasan Paşa Komar, Bornovar ve Seçen kalelerini fethettikten sonra İbrahim Paşa ile buluşur. Bu sırada Avusturya ordusu Kanije’ye yardıma gelir. İslam ordusu düşmanla bir hafta

boyunca Kanije önünce savaşıır. Sonunda Avusturya ordusu mağlup edilir. Bu sırada Kanije kalesi içinde büyük bir patlama olur, kalenin bir kısmı yıkılır. Bu olaydan sonra kaledekiler vire ile teslim olurlar.

Kaleyi daha önceden Bosna beylerbeyi olan Alaca Hasan Paşa'ya emanet ederler. Hasan Paşa o kışı Budin'de, İbrahim Paşa da Belgrad'da geçirir. Bahar mevsimi gelince Paşa, İbrahim Paşa'dan Kanije beylerbeyliğini kendisine vermesini ister. İbrahim Paşa bu isteği geri çevirmez ve Hasan Paşa'yı Kanije'ye gönderir. Bu sırada İbrahim Paşa aniden hastalanır ve vefat eder. Hasan Paşa, Kanije'ye ulaşınca haber toplamak için etrafa adamlar gönderir. Bu adamlar büyük bir ordunun toplanıp yola çıktığını haber verirler. Paşa bu haberi duyunca çevreye erzak ve asker temini için adamlar gönderir. Düşman ise hem Kanije hem de Budin'i kuşatmaya karar vermiştir. Düşman askeri Kanije'ye yaklaşır. Keşif kolları Kanije önüne gelir. Paşa, askerine hiçbir şekilde top atılmamasını emreder. Bir bölük asker de bu düşmanı karşılamak için kaleden dışarı çıkar. Öğle vaktine kadar düşmanla savaşırlar, sonra düşman geri çekilir.

Kral Ferdinand daha büyük bir bölüğü Kanije'ye gönderir. Hasan Paşa aynı şekilde bir bölük piyadeyi daha düşman üzerine gönderir. Düşman, "bize bir top atın" diye yalvarır. Paşa, düşmana toplarının olmadığını söyler. Bunu duyan düşman çok sevinir. Düşman bu şekilde birkaç gün daha yaklaşır, kaleden haber almaya çalışır. Sonrasında kral beyleriyle müşavere eder. Kanije üzerine yürümeye, sonrasında Sigetvar'a gitmeye karar verirler. Beylerin arasında bulunan Zirinoğlu, Kanije'nin alınması zor bir kale olduğunu ve şu anda kalede bir büyücünün olduğunu, hilelerini insanoğlunun anlayamayacağını söyler. Diğer beyler bu sözlere kızar ve onun Türk'ün tarafını tuttuğunu söylerler. Sonunda hücum etmeye karar verilir. Düşman hücumu geçeceği sırada Hasan Paşa, kaledeki bütün topları aynı anda ateşler. Düşman neye uğradığını şaşırır. Askerler kaleden çıkar ve akşama kadar düşmanla savaşa devam ederler. Ertesi gün düşman bütün kuvvetiyle hücumu başlar.

Düşman, bir hafta boyunca kaleyi top ateşine tutar. Sonrasında kaleyi çevreleyen hendeği geçmek amacıyla seyyar bir köprü yaparlar. Hasan Paşa, birkaç fedaiyi göndererek bu köprünün yakılmasını sağlar. Düşman sonraki yirmi gün boyunca köprüyü tamir edip yeniden suya indirir. Hasan Paşa bu sefer yine birkaç kahraman askeri gönderir, köprüyü halatlarla çektirerek kalenin içine aldırır. Aradan zaman geçer. Bir gün Hasan Paşa'nın huzuruna iki esir getirirler. Paşa onları sorguladıktan sonra öldürülmelerini emreder. Gizlice Kara Ömer Ağa'ya esirlerin Macarların bulunduğu yerden geçirilmelerini, kendisinin bir Macar olduğunu, ordudaki Macarlarla Türklerin birlikte hareket ettiklerini, kalede bir yıllık barut ve zahire olduğunu söyler. Kara Ömer Ağa, esirlere, onları öldürmek için emir aldığını ama serbest bırakacağını anlatır. Ellerine birer parça beyaz ekmek

vererek esirleri serbest bırakır. Esirler gidip durumu krala anlatırlar. Kral bunları duyunca çok üzülür.

Diğer yandan düşman İstolni Belgrad'ı da kuşatmıştır. Kale hücumu fazla dayanamaz ve düşmanın eline geçer. Budin beylerbeyi Mangırkuşu Mehmed Paşa ile Mehmed Kethüda şehit olurlar. Onların başları kesilip Kanije'nin karşısında bir tepeye dikilir. Düşman İstolni Belgrad hakkındaki haberleri kaledekilere verir. Hasan Paşa bunun üzerine kaledekilerin morali için veciz bir konuşma yapar. Ardından Behram Çeribaşı adlı bir topçu o başların bulunduğu tepeye gülle atarak onları düşürür. Düşman arasında kavga ve kargaşa çıkar. Sonunda büyük bir hücumu karar verirler. Hücum ettikleri gün çok şiddetli çarpışmalar olur. Sonunda düşman bozguna uğrar ve geri çekilir. Düşman beyleri toplanıp müşavere eder, kışın yaklaştığını, kaleyi kuşatmaya devam ederlerse kaleyi teslim alabileceklerini düşünürler. Böylece top ateşine devam ederler hatta önceki attıkları top güllesinin iki mislini atmaya başlarlar.

Bir gece Macar asıllı iki kilerci düşman tarafına kaçar. Hemen ardından esir alınan birkaç düşman askerini Hasan Paşa huzuruna çağırır ve onlara iki kilerciyi sorar. Onlar da bildiklerini anlatırlar. Sonrasında yine Ömer Ağa'ya esirlerin başlarının vurulmasını emreder. Ömer Ağa esirleri yine Macarların arasından geçirir. Kaçan iki kilercinin aslında Hasan Paşa'nın casusları olduğunu, yakında Sigetvar'dan kaleye takviye kuvvetler geleceğini söyler ve esirlere birer parça beyaz ekmek verip gönderir. Esirler bölüklerine giderek durumu komutanlarına anlatırlar. Bunun üzerine düşman iki kilerciyi kaleye karşı asar. Hasan Paşa bu manzarayı görünce Allah'a şükreder. Ardından o gece kalede şenlikler yapılır. Hasan Paşa defterdar Şaban Efendi'ye veziriazama hitaben bir mektup yazdırır. Mektupta kaleye gelen takviye birliklerini, bir yıl yetecek zahire ve barut olduğunu, kalede otuz bin asker bulunduğunu, düşman içindeki Macarlarla işbirliği yaptıklarını, iki kilercinin aslında düşmana gönderilen casuslar olduğunu anlatır. Mektubu Osman adındaki bir yiğide verir. Bu yiğit de mektubu düşman askerinin geçeceği yolun üzerine bırakır. Mektubu bulan askerler de bunu krala götürürler. Kral mektubu تنها bir yerde okutur. Sonrasında beyleriyle müşavere eder. Macarları öldürme planları yaparlar. Ancak Macarlar bunu öğrenirler ve çadırlarını bırakıp giderler. Bu olayları Hasan Paşa alınan iki esirden öğrenir. Bu esirleri de diğerleri gibi Ömer Ağa'ya teslim eder. Esirler öncekiler gibi serbest bırakılır. Giderler, durumu krallarına anlatırlar. Kral emir vererek her zamankinin iki katı top atılmasını emreder.

Bir gün kuzey taraflarında kara bir bulut ortaya çıkar. Giderek yaklaşır ve düşman ordusunun üzerinde durur. Sonra yavaş yavaş yağmur yağmaya başlar. Soğuk bir rüzgâr esmeye, ardından kar yağmaya başlar. Bu kar yağışı hiç kesilmeden günlerce devam eder. Bu sırada düşman askerinin kalbine korku düşer, bölükler dağılmaya başlar. Kar yağışı kesildikten hemen sonra hava açılır. Soğuk esen rüzgârdan ağaçlar ve taşlar bile çatlar. Hasan Paşa,

askeriyle müşavere eder, Ömer Ağa ile üç yüz asker kaleden çıkarlar. Yolda bir Ceneviz kumandanı ile karşılaşılır. Kumandan onlara müslüman olmak istediğini söyler ve Hasan Paşa'ya düşman ordusunun bütün halini ayrıntısıyla anlatır. Ömer Ağa beraberindeki gazilerle düşmana hücum eder. Hasan Paşa da kaledeki top ve tüfekleri düşmana çevirir. Hepsini birden ateşler. Düşman, bütün Osmanlı ordusu üzerine geliyor sanıp kaçarlar. Kral bu manzarayı görünce yaya olarak kaçmaya başlar.

Ömer Ağa ve beraberindeki gazilerin ardından bir grup asker daha kaleden çıkarak düşmana saldırırlar. Birkaç gün bu şekilde dağılmış durumdaki düşmanın üzerine hücum ederler. Sonunda kralın çadırını da ele geçirirler. Hasan Paşa bu çadırdaki bütün değerli eşyaları çadıra ilk giren askerlere verir. Eserin müellifi, kaleye getirilen esirlerden birine ordunun niçin mağlup olduğunu sorar. Esir de sadrazama gönderilen bir mektubu ele geçirdiklerini bunun ordunun moralini bozduğunu, ayrıca nereye bakarlarsa yeşil başlıklı Türkleri gördüklerini, bunların her kılıç sallayışta yirmi otuz kişiyi birden helak ettiklerini anlatır. Kaniye'nin kuşatmadan kurtulduğu haberi İstanbul'a duyulur ve şenlikler yapılır. Sultan Hasan Paşa'ya vezirlik makamı verir ve değerli hediyelerle beraber bir ferman gönderir.

Cafer İyânî Bey, Cihâd-nâme-i Hasan Paşa

Tiryaki Hasan Paşa'nın hayatının 1577-1606 yılları arasındaki bölümünü anlatan eser kısmen sanatlı bir üslupla kaleme alınmıştır ve içindeki manzum bölümler de dikkat çekmektedir. Eserin yazılış tarihi belli olmamakla birlikte Hasan Paşa'nın ömrü için dua edilerek bitirilmesi, onun hayatta olduğu bir zaman diliminde kaleme alınmış olduğunu göstermektedir. Yine eserin sonundaki manzum bölümde dönemin sultanı I. Ahmed'e bir övgü ve dua da yer almaktadır. Hasan Paşa'nın biyografisine göre Paşa, Zitvatorok Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Celâli meselesi ve özellikle Halep'te isyan halindeki Ma'anoğlu Fahreddin ile birlikte hareket eden Canbolatoğlu Ali Paşa konusuyla ilgilenmek üzere Anadolu'ya geçer (Ak, 2012: 205). Eserde bu olaydan bahsedilmediğine göre eser, 1604-1606 tarihleri arasında yazılmış olmalıdır. Türkiye'de bilinen tek nüshası Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Efendi koleksiyonu Tarih bölümü 190 numarada bulunmaktadır. Bunun yanında Macaristan Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Oct. Turc 12 numarada Niksarî-zâde adlı bir yazar tarafından kaleme alındığı belirtilen Çehâr-nâme-i Vezîr Hasan Paşa adlı bir eser bulunmaktadır. Zannımızca katalogu hazırlayanlar tarafından müstensih, yazar olarak algılanmış; "cihâd" kelimesi de "çehâr" olarak okunmuştur. Dolayısıyla eserin biri Türkiye'de diğeri yurtdışında olmak üzere iki nüshasının olduğu söylenebilir.

Eser üç bab ve bu üç babda toplam yirmi dört meclisten oluşmaktadır. İlk bab, Hasan Paşa'nın sancak beyliğinden beylerbeyi oluncaya kadarki savaşlarından bahseder. Bu bölümde 1577'den 1595 yılına kadarki olaylar on dört mecliste nakledilir. İkinci bab, Hasan Paşa'nın vezirliğe yükseltildiği

1601 yılına kadarki olayları içerir ve yedi meclisten oluşmaktadır. Üçüncü ve son babda üç meclis bulunmaktadır. Bu bölümde yazar Hasan Paşa'nın vezirliği sırasındaki olayları aktarmaktadır ve üç meclistir. Daha önce de ifade edildiği gibi eser Tiryaki Hasan Paşa'nın hayatının 1577-1606 yılları arasındaki devresini kapsamaktadır. Bu da eserin onun hayatta iken kaleme alındığını gösterir. Eser 1949 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde bir mezuniyet tezine konu olmuştur. Saim İşıldak tarafından hazırlanan tezde metin Arap harfleriyle istinsah edilmiş ve inceleme yapılmıştır. Bunun yanında Vahit Çabuk tarafından müellifi belli olmayan diğer eserle birlikte sadeleştirilerek Tercüman 1001 Temel Eser Serisi içinde yayımlanmıştır.

Hasan Beyzâde Ahmed Bey, Kanije Fetih-nâmesi

Bu eser hakkında ilk bilgiler Osmanlı Müellifleri'nde yer almaktadır (Mehmed Tahir, 1333: 46). M. Cavit Baysun, Hasan Beyzade Ahmed Paşa ve babası Küçük Hasan Bey'i ele aldığı iki ayrı makalede onun biri eksik üç Kanije Fetihnâmesi bulunduğunu belirtir (1952: 100 ve 1953: 323). Müellif, bu eserlerin eline geçen bir mecmuada yer aldığını belirterek mecmuanın içeriği hakkında geniş bilgiler vermektedir. Kanije Fetihnâmesi hakkında ayrıntılı bilgi vermeyen Cavit Baysun'un kitapları ölümünden sonra Yapı Kredi Bankası Sermet Çifter Kütüphanesi koleksiyonlarına dâhil edilmiştir. Kütüphane şimdiki durumda kapalı olduğu için eserin içeriği hakkında bilgi edinilememiştir. Eser, isminden anlaşıldığına göre Kanije'nin fethinden bahsetmektedir.

Hasan Beyzâde'nin asıl önemi kendi adıyla anılan Târîh'ten kaynaklanmaktadır. Bu eser incelendiğinde dikkat çekici bir durumla da karşılaşmaktadır. Zira eserde Kanije'nin fethinden uzun uzun bahsedilirken (Hasan Beyzâde: 2004/III: 622-647) kalenin savunmasıyla ilgili tek bir cümleye bile yer verilmemiştir. Bu durum, ilerideki bölümlerde tartışılacaktır. Cavit Baysun'un ayrıca Kanije müdafaası ve Hasan Paşa'yı konu alan ve Milli Eğitim Bakanlığının Köy Kitapları serisi içinde basılan bir küçük romanı daha vardır. Bu romanda hem müellifi bilinmeyen eserden hem de Cafer Bey'in eserinden izler görünmektedir. Eserin yurtdışında, Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Tarihî Türkî 235 numarada bir nüshası daha vardır.

Hasenât-ı Hasan

Faizî adındaki müellif tarafından kaleme alınan bu eserden yararlanarak Namık Kemal, Kanije Muhâsarası adlı kitabını kaleme almıştır. Namık Kemal, eserin yazarından "meşhur şair Fâizî" olarak bahsetse de sonraki dönemde yapılan çalışmalarda Hasenât-ı Hasan adlı eserin müellifinin Kaf-zâde Fâizî olmadığı gösterilmiştir (Levend, 2000: 101-102; Büyüker: 2011: 29-30). 1031/1622 yılında henüz 33 yaşındayken vefat ettiği kesin bir bilgi olan Kaf-zâde Fâizî, bu hesapla Kanije savunmasının yapıldığı 1010/1601 yılında henüz

11 yaşında olmalıdır. Bunun yanında Fâizî'den bahseden hiçbir kaynakta onun böyle bir eserine yer verilmediği gibi hayatı boyunca Kanije'de bulunduğu bilgisi bulunmamaktadır. Buna göre, Hasenât-ı Hasan adlı eser şimdiki halde elde bulunmadığı için sadece eserin yazarını Fâizî mahlaslı başka bir şair/yazar olarak kabul etmek en doğru yol olacaktır.

Kanije müdafaası ile ilgili olarak kaleme alınan edebî eserlerden elde şimdilik müellifi bilinmeyen Gazavât-nâme ile Cafer İyânî Bey'in Cihâd-nâme-i Hasan Paşa adlı eseri bulunmaktadır. Bu iki eserin müdafaaya yaklaşım üslup ve şekilleri birbirinden farklılık göstermektedir. Cihâd-nâme-i Hasan Paşa, Tiryaki Hasan Paşa daha hayattayken kaleme alınması yönüyle önemlidir. Bu açıdan, özellikle XVII. yüzyılın ilk yarısında kaleme alınan tarihlerle birçok yönden ortaklık taşımaktadır. Aşağıdaki bölümde bu benzerlik ve ortaklıklar gösterilmiştir.

Cihâd-nâme-i Hasan Paşa ve Dönem Tarihlerinin Mukayesesi

Modern tarih kitaplarında ve edebî metinlerde oldukça geniş bir yer tutan Tiryaki Hasan Paşa ve Kanije müdafaasının farklı dönemlerde yazılan Osmanlı dönemi kaynaklarında değişik şekillerde ele alındığı görülmüştür. Bunların bazılarında savunma çok geniş bir biçimde yer aldığı halde bazılarında ise dikkat çekici bir şekilde kısaca değinme bir yana, hiç yer bulmamıştır. Kronolojik olarak bu tarih kaynakları incelendiğinde özellikle XVII. yüzyılın ilk yarısında ve yüzyılın ortalarında telif edilen tarih kitaplarında olayın sonrakilere göre daha kısa olarak kaydedildiği görülmüştür. Erken dönem kaynakları adı verilebilecek olan bu eserlerde anlatılanlar Cafer İyânî Bey'in Tiryaki Hasan Paşa'nın savaşlarını anlatan Cihâd-nâme-i Hasan Paşa adlı eseriyle genel anlamda örtüşmektedir. Cafer Bey'in söz konusu eserinin Kanije müdafaasını ele alan yirmi birinci meclisinin özeti aşağıda verilmiştir:

Kanije Muhasarası, Kralın Askerinin Mağlup Olması ve Hasan Paşa'ya Vezirlik Verilmesi: Hasan Paşa, 1009 safer ayının on yedinci gününde⁴ (28 Ağustos 1600) Kanije kalesine girer. Kral da divanını Pojun adlı yerde toplar. Kanije'nin geri alınması gerektiğini söyleyerek Fransızlara ve Portekizlilere elçiler yollar. Kimi otuz bin kimi de yirmi bin asker gönderir. Papanın kardeşi de altmış bin asker gönderir. Kısa zamanda yüz altmış binden fazla asker toplanır. Altmış bin askerle bir komutanı İstolni Belgrad kalesini kuşatmaya gönderirler. Kanije'ye de yüz bin kişilik Avusturya, Macar ve Hırvat askeri, Leh ve Çek banları ile kırk sekiz topla bir ordu gönderirler. Bu hareketlerden Hasan Paşa haberdar olunca kale bedenlerine büyük toprak çıkarır ve dört tarafta topraktan kuleler yapar.

⁴ Bu tarihleme ve aşağıdaki tarihler de hatalıdır. Kaynaklar bu olayların 1010/1601 yılında meydana geldiğini belirtirler.

Kralın ordusu 1009 rebiülevvel ayının on ikinci pazartesi günü vilayetleri yıka yıka gelir ve Kanije kalesinin karşısında çadırlarını kurar. O gün Hasan Paşa ve askerleri kaleden çıkıp akşama kadar düşmanla savaşıır. Üç gün boyunca kâfirleri kaleye yaklaştırmazlar. Sonunda kâfirler, kırk bin tüfekli askeri önlerinde tutarlar ve metrislerini ancak kazarlar. Bir sabah kırk sekiz top birden ateşlenir. Bu arada Hasan Paşa, yeniçeri Yusuf Ağa ile Arslan Ağa adlı gazileri üç yüz tüfekli asker ile kalenin dışındaki toprak kulenin korunması amacıyla dışarı gönderir. Fetüs Musli Bey'i doğu tarafına, Komar beyi Hüseyin Bey'i dört yüz askerle sol tarafa, kuzey tarafına da Sefer Kethüda ile beктаşileri gönderir. Kaleyi kuşatan düşman ise gece gündüz çalışarak bataklık ve suyu geçmek için geçit ve köprüler yaparlar. Bu şekilde otuz dokuz gün boyunca savaşırlar.

Kırkinci gün düşman yürüyüşe geçmeye niyet eder. Allah'ın hikmetiyle iki Fransız asker Müslüman olmak niyetiyle kaleye gelirler. Kaledakilere ertesi gün düşmanın büyük bir hücum edeceğini söylerler. O gece gaziler birbirleriyle helalleşirler ve sabaha kadar dua ederler. Sabah olduğunda düşman yürüyüşe geçer. Leh ve Çek beyleri, Hıristiyan beyleri ve Fransızların hersekleri askerlerinin önünde yer alır. Onların arkasında ise on binden fazla mızraklı ve tüfekli Fransız askeri, safi demirden zırha boğulmuş olarak gelirler. Düşman ilk olarak Hasan Paşa'nın bulunduğu kola hücum eder. Hasan Paşa kalkanını koluna takıp bizzat ileriye yürür. Bu sırada iki binden fazla düşman piyadesi helak olur. Düşman geri çekilir, sonrasında beктаşilerin bulunduğu kola yönelir. Hasan Paşa, o kolda düşmanın çokluğundan dolayı gazilerin kalplerine korku düşmesin diye kendi kolundan üç yüz askeri o kola destek için gönderir. Üç saatte binden fazla kâfir askeri öldürülür. Düşman ordusu bu sefer dışarıdaki toprak kuleye yönelir. Buradaki gaziler düşmanla korkusuzca savaşırlar. O kolda da sayısız düşman askerinin canı cehenneme gönderilir. Sonunda düşman geri çekilir ve kaleyi dört bir taraftan top ateşine tutarlar.

Bu arada Hasan Paşa, bu durumu anlatan ve destek isteyen bir mektup taşıyan ulağı büyük vezire göndermiştir. Ancak kâfirler aynı zamanda İstolni Belgrad kalesini de kuşatmıştır. Büyük vezir Yemişçi Hasan Paşa Kanije kalesinin düşmesinin çok zor olduğunu ve oradakilerin düşman hücumlarına dayanabileceğini düşünerek İstolni Belgrad kalesinin yardımına gitmiştir. Ancak büyük vezir yetişmeden kale düşer. Kâfirler kaledeki bütün Müslümanları öldürürler. Büyük vezir kaleyi kuşatır, kale etrafında çok kanlı savaşlar olur. Birçok bey ve Budin beylerbeyi Mehmed Paşa gibi kahraman askerler şehit olurlar. Kale yeniden Müslümanların eline geçer. Büyük vezir Kanije kalesine yardım için yola çıkar ancak havalar birden soğur, soğuk hava yüzünden askerin yolu kapanır ve geri dönmek zorunda kalırlar.

Kısacası düşman Kanije'yi altmış sekiz gün daha topa tutar. Bunun yanı sıra kuşatmayı kış aylarında da devam ettirmek için yerin altına odalar yaparlar, askere de silah, mühimmat ve erzak desteği hazırlarlar. Kaleyi savunan

Müslümanların ise çok az sayıda erzak ve barutları kalmıştır. Düşmanın kış hazırlıklarını gören gazilerin kalplerine de korku ve ümitsizlik hâkim olmaya başlar. Ayrıca Belgrad'dan gelen otuz bin asker kâfirlere katılmıştır. Hasan Paşa, seçkin gazilerden oluşan beş yüz kişilik bir bölüğün başına Kara Ömer Bey'i geçirerek kaleden dışına gönderir. Onlar da düşman siperlerine bir baskın düzenlerler. Beş altı binden fazla asker kaçır, binden fazlası kılıçtan geçirilir. Düşmanın seçkin askerleri Müslümanların eline esir düşer. Onlardan alınan bayraklar baş aşağı konulur ve kalenin bedenlerine düşmanların kesilen başları sıralanır. Bu olay, Müslüman askeri için büyük moral kaynağı olur. Hasan Paşa, Kara Ömer Bey'i Peçuy sancak beyliğine getirir, diğer gazilere de çeşitli ihsanlarda bulunur.

Seksen beşinci gün düşman Kanije'ye yeniden hücum karar verir. Kurtulma ümidi kalmayan Hasan Paşa, kanlı gözyaşlarıyla Müslümanların kurtulması ve kâfirlerin helak olması için Allah'a yalvarır. Allah'ın hikmetiyle dua okları hedefine gider ve Allah, kış ordusunu o kavme musallat eder. Hava ılık iken birden soğuk çöker. Düşmanın yeniden hücum etmeye niyetlendiği gece bu soğukta yedi sekiz bin asker donarak ölür. Bunu gören kâfirlerin kalplerine korku düşer. Askerler bir gece içinde firar etmeye başlarlar. Doğru sözlü râviler gâipten bir sesin düşmanın kaçmakta olduğunu söylediğini rivayet ederler. Bu sesi duyan Hasan Paşa, bütün askeriyle birlikte kaleden çıkar ve düşmana Kanije ovasında yetişir. Onları gören kâfirler dört bir yana kaçmaya devam ederler. Hasan Paşa, bir anda askeriyle yedi bin kâfiri kılıçtan geçirir.

Düşmanın yüz bin askerinden ancak iki üç bini kalır ve komutanlarıyla beraber Mekomorja vilayetine doğru kaçarlar. Askerler İspanya kralının ve Portekizlilerin kırk sekiz değerli topu, kıymetli elbiseleri ve ağırlıkları ile cephaneleri ve çadırları alıp Kanije'ye getirirler. Müjdeyi sultana ve büyük vezire vermek üzere ulaklar gönderirler. Müjdeyi alan Sultan Mehmed ona vezirlik unvanı, Kanije, Sigetvar ve Peçuy vilayetlerini verir. İki değerli kaftan, süslü bir hançer ve bir kılıç gönderir.

Cihâd-nâme-i Hasan Paşa'da olay bu şekilde aktarılırken özellikle XVII. yüzyılın ortalarında kaleme alınan tarih kitaplarında olay buna benzer bir mahiyette nakledilir. Bunun yanında yine aynı zaman diliminde yazıldığı halde müdafaadan hiç bahsetmeyen tarihler de bulunmaktadır. Bunlardan biri Hasan Beyzâde'dir.

Kaynaklarda Fetih-nâme-i Kanije adlı bir eseri olduğu ifade edilen Hasan Beyzâde (öl. 1046/1636-7), kaleme aldığı Târîh'inde kalenin fethini uzun uzun anlatırken (Aykut, 2004: 623-639) düşmanın kaleyi kuşatması ve yapılan müdafaadan hiç bahsetmez. Hasan Beyzâde'nin Kanije ile ilgili eserinin ismine bakılırsa sadece kalenin fethine dair olduğu düşünülebilir. Ama Târîhte müdafaadan hiç bahsedilmemesi, ayrıca müdafaadan sonra vezirlik rütbesi verilen ve sonrasında orduda önemli görevlerde bulunan Tiryaki Hasan Paşa'dan sadece bir yerde o da başka münasebetle söz edilmesi tarihçi

ile Tiryaki Hasan Paşa arasında şahsî bir husumete dair şüpheler doğmasına sebep olmuştur. Hasan Paşa'nın kendisini çekemeyenlerin baskıları sonucunda Sigetvar beylerbeyliğinden alınarak Segedin sancağına gönderilmesi kaynaklarda ve Cafer Bey'in eserinde geçmektedir (20b). Ancak Hasan Beyzâde bunların içinde midir, şu anda kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Yine, Kanije'nin fethinde bulunmasına rağmen hemen sonraki yıl meydana gelen kuşatma ve savunmadan hiçbir şekilde bahsetmeyişi bu açıdan bakıldığında manidar olarak görülmektedir. Bu duruma bir işaret de Hasan Beyzâde'nin Hasan Paşa'dan Târîhde bahsettiği yerde kullandığı üsluptur:

Hasan Beyzâde Vaç ovasında yapılan bir savaşta Osmanlı ordusu galip geleceği ve düşman ordusu bozulacağı sırada o zamanlar Bosna beylerbeyi olan Tiryaki Hasan Paşa'nın düşman üzerine hızlı bir şekilde yürünmesi gerektiği halde orduyu "vakti değildir" diyerek "cevâb-ı nâ-savâb" verdiğini ifade eder. Bunun sonucunda düşmanın kaçmaya fırsat bulduğunu eleştirel bir üslupla dile getirir: "Asker-i İslâmın mansûr u muzaffer olması mukarrer ve kefere-i fecere makhûr u müdemmer olmuş iken Bosna emîrû'l-ümerâsı Tiryâkî Hasan Paşa, kefere alayı üzerine yürimeğe şitâb olındukça "vakti değüldür" deyü cevâb-ı nâ-savâb virüp, bir hatve ilerüye tahattî eylememeğin, vakt-i gurûba dek iki taraf hâli üzre kalup gurûb oldukda ayrıldılar. İrtesi, mukâbele müyesser olmayup meydân-ı harb hâlî kaldı (III: 562-563).

Bu satırlara göre Hasan Beyzâde Tiryaki Hasan Paşa'ya açık bir şekilde tavrı almış görünmektedir. Bundan dolayı Kanije müdafaasından bir tek satır bile olsa bahsetmeyerek tavrını gizlemeye lüzum görmediğini de belli etmiştir.

Osmanlı devletinin kuruluşundan 1657 yılına kadarki dönemini ele alan Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi'nin (öl. 1068/1658) kendi adıyla anılan Târîhinde Kanije'nin fethi anlatılırken Tiryaki Hasan Paşa'nın Kanije savunmasından hiç bahsedilmemiştir. Bu yönüyle eser, Hasan Beyzâde'yi takip etmektedir. Buradan Solakzâde'nin Hasan Beyzâde'den etkilendiği söylenebilir.

Dönemin önemli tarihçilerinden Peçevî İbrahim'in (öl. 1059/1650) kendi adıyla anılan tarihi, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1520-1640 yılları arasındaki dönemini kapsamaktadır. Peçevî'nin Kanije savunmasına yakînen şahit olmasından dolayı (Hancz, 2007: 217) savunma hakkında naklettikleri önemlidir. Bundan dolayı dönemin diğer tarihçilerine göre savunmadan daha uzun olarak bahsetmiştir. Peçevi, eserinde kalenin 42 top ile seksen günden ziyade dövüldüğünü anlatır. Düşman, kalenin etrafındaki Berk suyunu odunla doldurup defalarca hücum eder ve her hücumda yüzlerce kayıp vererek geri çekilir. Belgrad'da bulunan Osmanlı ordusu Kanije'ye yardım etmek için yola çıkar. Ancak kasım ayı gelmiş ve hava soğumaya başlamıştır. Bundan dolayı ordu Sigetvar'dan öteye geçemez. Kanije'yi kuşatan düşman

ise geri çekilmez ve kışı kaleyi kuşatarak geçirmeye niyetlenir. O sırada şiddetli bir kar fırtınası ve tipi başlar:

Bu kış kal'a altında kışlaruz ve bütün kışı kal'ayı döğmekten fariğ olmazuz ve kal'ayı almayınca kalkup gitmezüz deyü, zîr-i zeminler ihdâs etdiler. Ve nice kabil-i mušta yapular yaptılar ammâ 'avn-ı Bâri ile çün bir uğurdan hücum edüp, bir kûy u şedîd furtınalar ve şavurmalar ve dipiler zâhir oldu. El ayağ 'amelden kaldı ve çâr u nâ-çâr karâra ihtimâli ve ihdâs etdükleri muştalarında ârâm-ı mecâl kalmadı. Asla biri birine bakmayup gözleri gördükleri yerlere başların alup kaçup gtdiler. Kal'ada olanlar, 'aceb ne hâl oldu diyü, kal'a etrafında olan suya inüp yokladılar. Meger câri olan yerün suyu bir vechle muncemid olmuş ve bir vechle metânet bulmuş, üzerinden top çekmeğe kâbiliyyet gelmiş. Andan sonra hemân küffârı ta'kîb ederler ve ol kadar kırup katl ederler. Ancak hesabın hazret-i Bârî bilür.

Bu kar fırtınası ile düşman perişan olur ve geri çekilmeye başlar. Kaledekiler de dışarı çıkar ve düşmanı takip ederek onlara ciddi kayıplar veririrler. Bundan sonra yaşananları Peçevî, savunmada bulunanlardan Kara Ömer Ağa'nın dilinden nakleder:

Merhum nakl ider ki: Küffârı ta'kîb etdüğümüzde ba'z mahallerde onar on beşer dahı ziyâde ve nâkıs-ı kâfir bir yere cem' olup ve ateş yakup etrafında otururlar. Bizi gördüklerinde henüz kudretleri olanlar, ayağa kalkup ve şabkasın çıkarup, bize ta'zîm ederler. Ve yine yerlerine çöküp otururlar. Biz de kırmaktan usanduk ve bir bölük böyle 'aciz ve zebûnı öldürmeğe dahı mürüvvet 'add etmeyüp yanlarından geçür olduk. Ve ilerüde olan canlucuların kesmeğe ayûr ve ganâ'imlerin iğtinâm etmeğe gider olduk. Hatta bir mahalde ilerüde bir koçiye bir belâ yetişmeğe kalmış ve 'akabinde olan iki yüz koçi var gelüp, irkilmış, henüz eli ayağı muncemid olmayan koçi yaşlar, birer bârgîre sarılup min-neca-bi-re'sihi fehvasıyla 'âmil olmuş. Sâ'irin kim alur, kim bakar, mukaffel sandukları ve sim kadehleri ve kupaları içlerinden arayup iğtinâm ederdük. Ve fî-nefsü'l-emr guzâtun nicesi ğınai ide irişdi. Ba'de metrislerde kalan topları virende duran âlât-ı harb u kıtâlî ve nice cebe ü cevşen ve ve darb-zenleri merhûm Hasan Paşa iki aydan ziyâde zamân sarf-ı tâb u tüvân edüp, gücle kal'aya nakl etdürdi. Bu gazâ, bir gazâ-i ekberdür ki çok gazâlara ser-defter olmuşdur ve küffâre alana tağ-ı ciğer olmuşdur. (Peçevî, 1982: 224-226; Dinç, 2005: 101-104).

Eserinde III. Murad'ın tahta cülusunu Tiryaki Hasan Paşa'nın dilinden (Ak, 2012: 205) anlatan Peçevî, Kaniye savunmasını en doğru şekilde aktaran tarih olarak görülebilir. Zira Hasan Paşa'yı yakından tanımmasının yanında, olaylara bizzat şahit olmasa bile Hasan Paşa'nın yanındaki birçok şahidi dinlemiş olduğu muhakkaktır. Bu şahitlerden biri olan Kara Ömer Ağa'nın dilinden aynen aktarılanların yanında diğer bilgilerin de en azından Kara Ömer

Ağa'dan alındığı tahmin edilebilir. Gazavâtnâme ve Fezleke'de anlatılan Hasan Paşa'nın harp hilelerinin en önemli kahramanlarından biri olan Kara Ömer Ağa'nın bu özelliğinden -üstelik kendi ağzından olayların nakledilmesine rağmen- Peçevî'nin hiç bahsetmemesi de önemli bir ayrıntıdır. Kuşatma ve müdafaanın ayrıntıları arasında dikkat çekecek olay veya olaylar olsaydı Peçevî'nin bir tarihçi olarak sadece Kara Ömer Ağa'dan olayları nakletmeyip daha fazla bilgi vereceği şüphesizdir. Ayrıca Peçevî'nin bu ifadeleri, Hasan Paşa'nın gazalarını kaleme alan Cafer İyânî Bey'in, Kanije müdafaası sırasında yer verdiği olaylar ile genel olarak birbiriyle uyumludur.

Olayın meydana geldiği dönemin hemen sonrasında Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi (öl. 1054/1644?) tarafından kaleme alınan Tarih'te Peçevî'nin aktardıklarına benzer bir şekilde yer verildiği görülmektedir. Düşman 47 büyük top ve daha fazla sayıda küçük topla Kanije'yi kuşatır. Kaynaklarda, Kanije'nin müdafaasında bulunduğu belirtilen (Yılmaz, 2003: 233) Abdülkadir Efendi, düşmanın sayısını kırk bin olarak gösterir. 47 büyük topla birlikte düşman toplanıp Kanije kalesini kuşatır. Düşman kaleyi alamasa bile kışı kalenin etrafında geçirmeye kararlıdır. Bu arada kaleden feryatçılar, o sırada Mohaç'ta bulunan Osmanlı ordusuna durumu haber verirler. Sadrazam orduyla birlikte yola çıkar. Ancak Sigetvar kalesine geldiklerinde kışın şiddetinden dolayı daha fazla gidemezler ve burada kalırlar. Kanije tarafında ise kar ve tipi fırtınası çıkar. Düşman ordusu dağılır ve bazı askerler donarak ölür. Hasan Paşa, kaleden çıkar ve kalenin dışında düşmanla savaşır. Kalan düşmanı mağlup ederek Sigetvar'da bulunan sadrazama düşmanın kırıldığı müjdesini gönderir:

Mâh-ı cumâdelûlânın onuncu gecede, şiddet üzere berf nâzil olur. Buzlar donar, rûzgâr muhâlif, savrundulu [ve] boranlı karlar yağup, Kanije'de olan küffâr tâyifesi bir mertebe şiddetden helâk, ba'zısı mürd olur. Kapudânlardan bir ferd kalmayup, karârı firâra mübeddel olur. Topları ve cebehâneleri hâkde perâkende olur. Kûhistânlara firâr ederler. Gayri çâre bulmayup, şiddetlü rûzgârlardan niçe kefere-i bî-dîn, hâyin, berbâd olup, gâzîler serhadliden ve Mîr-i mîrân Hasan Paşa da kal'adan irak gitmeyüp, kefereden yurd yerlerinde kalan topları, dahi cebehâne[y]i zabt ederler. Ve müjdeler için Sigetvar'a müte'ayyin âdemler ile haber-i müjdegân [irsâl olunur], Sadr-ı a'zam hazretleri ferah ile hazz etdiklerinde, haber getürenlere ihsânlar ve dirlikler ve 'atâlar ile Vezir Hasan Paşa'ya fâhir hil'atlar ve: "Gazânuz mübârek bâd beşâret ve ol cânibe 'azimet olunmak mukarrer idi, lâkin zahmet olmadı" deyü nâme gönderdiler. Ve va'deleri üzere kapu-kullarına sene 'aşere ve elf masar mevâcibi tevzî' olunur. Ve sipâhî oğlanlarına 'Abdüllatîf Efendi kâtib olunmağın (Yılmaz, 2003: 318-320)...

Bu metinde de görüldüğü gibi Abdülkadir Efendi, müdafaası sırasındaki olayları ve özellikle düşmanın bozulmasına sebep olan kar fırtınasını genel olarak Peçevî gibi aktarmıştır. Sonrasında ise Kara Ömer Ağa'nın sözleri

yerine Hasan Paşa'ya vezirlik ve hilat verilmesini nakleder. Bu tarih kitabındaki anlatılanlar da yine Cafer Bey'in eserinde anlatılan olayların içerikleriyle uyumlu bir şekilde verilmektedir.

Yukarıda zikredilen tarih kitaplarının yanı sıra XVII. yüzyılda tertip edilen ve ulaşılabilen divanlar tarafımızca taranmış ve bu divanlarda Hasan Paşa'nın Kaniye savunmasına ilişkin herhangi bir kaside, gazel veya tarih kıtasına rastlanılmamıştır. Ancak Nâmık Kemal, Kaniye Muhasarası adlı eserine Âli'nin "Fetholup kal'a bozuldu tabur" ve ismi verilmeyen başka bir şairin "Kaniye kal'asın aldı serdâr" şeklindeki tarih mısralarını almıştır (Nâmık Kemal, 1290: 34). Bunun yanında İsmail Yakıt tarih düşürme sanatı üzerine yazmış olduğu Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme adlı eserinin fetihlerle ilgili bölümünde verdiği ancak hangi şairden aldığını belirtmediği "Kaniye fethi 'aceb sevk-i ilâhî oldı" mısraı da bir başka tarihtir (Yakıt, 2010: 102). Görüldüğü gibi bu üç tarih mısraı da kalenin fethi için düşürülmüştür. Ama Hasan Paşa'ya vezirlik rütbesi kazandıran söz konusu Kaniye savunmasına ilişkin bir tarih kıtası tespit edilememiştir. Bu da dikkate değer bir durumdur. Olaydan yaklaşık yetmiş yıl sonra Kaniye ve etrafını Seyahatnâme'sine kaydeden Evliya Çelebi, gördüğü kalelerin fetihleri ve geçmişteki askerî durumları hakkında da bilgi verir. Mesela, Şekeşvar kalesi için "Fâtihi sene 1009 târihinde Sultân Mehmemmed Hân-ı Sâlis asrında Serdar-ı muazzam Gâzî İbrahim Paşa fethidir..." bilgisini verir (Evliya Çelebi, 2003: 15). Çelebi, Kaniye kalesinden bahsetse de kalenin askerî geçmişiyle ilgili hiç bilgi vermez. Olaya Macarların gözüyle bakıldığında Géza Dávid, 1601 yılında 10 Eylül'den 17 Kasım'a kadar Prens Ferdinand ve mütteliklerin kaleyi kuşattıklarını ama büyük kayıplar verip çekildiğini belirtir. Dávid, Tiryaki Hasan Paşa'nın yanındaki az sayıdaki kuvvetlerle yaptığı savunmanın Osmanlı tarihlerinde oldukça geniş bir şekilde yer alıp büyük yankı uyandırdığını ve romanlara konu olduğunu belirtir (Dávid, 2001: 307). F. Eckhart ise Macaristan Tarihi'nde 1593-1608 Muhaberesi başlığında savaşları anlatırken Kaniye fethinden ve savunmasından hiç bahsetmemektedir (Eckhart, 1949: 126-127). Zinkeisten ise Osmanlı İmparatorluğu Tarihi adlı önemli eserinde kuşatmanın başarısızlığını daha çok Avusturya ordusunun beceriksizliğine ve havaların birden soğumasına dayandırır. Zinkeisten, ordunun acele ile çekilirken bütün ağırlıkları ile birlikte altı binden fazla kayıp verdiklerini de zikreder (Zinkeisten, 2011: 435-436). Yazara göre bu zafer, ertesi yıl İstolni Belgrad'ın geri alınmasını bile gölgede bırakmıştır. Kısacası, XVII. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Osmanlı kaynakları, Cihâd-nâme-i Hasan Paşa ve Avrupalı kaynaklar benzer bir şekilde Kaniye müdafaasına değinmektedirler.

Gazavât-nâme-i Hasan Paşa ve Fezleke Mukayesesi

Kaniye müdafaası hakkında genel olarak bilinenlerin başında, bu savunmanın Türk tarihindeki en önemli askerî başarıların içinde yer alması gelmektedir.

Tiryaki Hasan Paşa'nın destansı savunması, keskin zekâsı ve olağanüstü harp hileleri bu savunmanın hamasi bir üslupla defalarca kitaplara aktarılması her zaman bir okur kitlesi bulmuştur.

Kaniye müdafaasına dair bu bilgilerin kaynağına inildiğinde iki önemli Osmanlı tarih metni ön plana çıkmaktadır: Kâtip Çelebi'nin Fezleke'si ve Naîmâ'nın Târîh'i. Bu iki eserin yanında Nâmık Kemal'in Kaniye Muhâsarası adlı eseri de modern metinlerin esas kaynak olarak kullandıkları bir diğer metindir. Cumhuriyet döneminde Kaniye ile ilgili olarak kaleme alınan neredeyse bütün kitaplarda ya Naîmâ ya da Nâmık Kemal'in eseri temel kaynak olarak kullanılmıştır. Fezleke, Naîmâ'ya kaynaklık etmesi açısından Naîmâ'dan daha önemli olsa da Naîmâ Târîhi'nin daha fazla yaygınlık kazanıp tanınması, modern eserlere kaynaklık eden birincil metin olmasına neden olmuştur. Hâlbuki Naîmâ'nın Fezleke'yi temel almış olduğu eskiden beri bilinen bir durumdur.

Kaniye müdafaasının uzun uzun anlatıldığı Fezleke olaydan 60 yıla yakın bir süre sonra kaleme alınmıştır. Fezleke'de müdafaanın neredeyse en ince ayrıntısıyla anlatılması, eserde bu olayın dışında bu kadar ayrıntılı başka bir tarihî olayın yer almaması üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Üstelik konunun nakil üslubu da bir tarihten ziyade tahkiyevî bir metin havası vermektedir.

Kâtip Çelebi'nin Fezleke'yi kaleme alırken genellikle kendisinden önceki tarihlere dayanması tarihçiler tarafından etraflıca incelenmiş ve bu tarihî metinlerin dökümü ortaya konmuştur. Ancak Kaniye müdafaasının Fezleke kadar ayrıntılı bir şekilde yer aldığı bir metin bu kaynaklar arasında bulunmamaktadır. "Muayyen teliflerin malzemesine dayanılarak, dikkat ve titizlikle vücuda getirilmiş" (Kütükoğlu, 1974: 55) bir eser olan Fezleke'de Kaniye müdafaasının bu kadar teferruatlı bir şekilde yer alması, konunun yüksek ihtimalle adı belirtilmeyen başka bir kaynaktan alındığını göstermektedir. Bu kaynağın hangi eser olduğunu araştırmak için Fezleke'den önce kaleme alınan metinlere bakıldığında Hasan Beyzâde ve Solakzâde gibi bazı tarihlerin olaya hiçbir şekilde yer vermedikleri görülmektedir. Münecimbaşı çok az bilgi verirken Peçevî yaklaşık üç sayfalık bir yer ayırmıştır. Peçevî'nin olayı aktarırken Kara Ömer Ağa gibi müdafaanın çok önemli bir kahramanından doğrudan nakil yapması önemlidir. Bunun yanında Sultan III. Murad'ın tahta çıkışını Tiryaki Hasan Paşa'nın dilinden aktarması Peçevî'nin savunmanın ayrıntılarına vâkif olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Tiryaki Hasan Paşa ve Kaniye müdafaası hakkında en güvenilir bilgilerin Peçevî'de yer aldığı söylenebilir.

Daha önceki bölümde hakkında ayrıntılı bilgi verilen ve müellifi bilinmeyen Gazavât-ı Tiryâkî Hasan Paşa'nın içeriği ile müdafaanın yer aldığı Fezleke'nin ilgili bölümlerinde şaşırtıcı bir benzerlik bulunmaktadır. Birçok ayrıntının ele alınması hatta cümlelerin kuruluşu bile neredeyse birbirinin aynısıdır.

Gazavâtnâme nüshalarının bir kısmının ne zaman istinsah edildiği belli değildir. İstinsah tarihi bilinen nüshaların en eskisi ise şimdilik Burdur nüshası olarak görülmektedir⁵. Muharrem 1079 (Haziran 1668) olan istinsah tarihi, Kâtip Çelebi'nin ölüm tarihi 27 Zilhicce 1067'ye (6 Ekim 1657) çok yakın bir tarihtir. Bu nedenle Kâtip Çelebi'nin bu Gazavâtnâme'yi kullanmış olabileceği ihtimali çok daha yüksek görünmektedir. Üstelik Kâtip Çelebi'nin kendi müsvedde nüshasının dışında bilinen en eski istinsah tarihli nüshanın tarihinin 1084/1673-74 olması (Aycibin, 74), bu iddiayı güçlendiren bir diğer önemli faktördür. Gazavâtnâme yazarının eserini Kâtip Çelebi'nin Fezleke'sinden faydalanarak kaleme almış olması ihtimali ise oldukça düşük olarak görülmektedir.

Eserini büyük ölçüde Kâtip Çelebi'nin Fezleke'sinden yararlanarak (Aycibin, 2007: 181) kaleme alan Naîmâ, bu bölümde de tamamıyla Fezleke'yi esas almıştır (Naîmâ, 1281: 251-293) Hammer de Osmanlı Devleti Tarihi adlı önemli ve hacimli eserinin Kanije ile ilgili bölümünde genellikle Naîmâ'nın ifadelerini aktarmakla yetinmiştir (Hammer, 1333: 9-14).

Aşağıda, müellifi bilinmeyen Gazavât-ı Tiryâkî Hasan Paşa ve Fezleke'nin müdafaayı anlatan kısmının bir karşılaştırması yapılmıştır. İlk mukayeseye konunun Naîmâ Târîhi'nde geçen şekli de eklenmiştir. Bundan amaç, Naîmâ'nın eserini -en azından Kanije müdafaasının anlatıldığı bölümü- Kâtip Çelebi'nin Fezleke'sinden yararlanarak kaleme aldığını göstermektedir. Sonraki karşılaştırmalarda ise sadece Gazavâtnâme ile Fezleke'den alınan örnek bölümler gösterilecektir.

Alınan ilk örnek, her üç eserde de düşmanın kaleyi kuşattıktan sonra kaleye ilk top atışlarına başlamasının anlatıldığı yerlerdendir. Üsluplarda ve cümlelerde yer yer küçük farklılıklar görülmesine rağmen temelde her üç eserde de ifadeler birbirine çok benzemektedir.

Gazavât-ı Tiryâkî Hasan Paşa

“... andan ikindüden sonra üç yezüş topın kal'aya nişan edüp atdılar. Birisi kal'a aşuru Tıram nâm mahalleye varup dane aşuru sıçradı. İkinci top Gâzî Hasan Paşanın sarayında bir ocağa urdı. Andan kala aşuru gitdi. Sigetvar yakasında gâzîler kâfire mukâbil iken üç def'a yere urduktan sonra Siyâvûş namında bir gâzî'nün kolına urup bayıldı, kolun mecrûh edüp bir zaman haste olup yine hoş oldu. Üçüncü top yeniçeri ağası Sefer Ağanun odasına uğradı amma kimseye zarar etmedi”⁶. (14a-14b)

⁵ Eserin yurtdışındaki nüshalarından Bologna Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü, Bibl. Univers. Turcici Rosen 3459/2 nüshasının da istinsah tarihi 1079/1668-69 olarak kayıtlıdır.

⁶ Gazavâtnâmenin Millet Kütüphanesi Ali Emiri Trh. 187 nüshası kullanılmıştır. Yaprak numaraları bu nüshaya aittir.

Kâtip Çelebi, Fezleke:

“Evvelâ üç yezüş topun atdılar ki biri kal’a aşuru gitdi. İkinci top Hasan Paşa sarâyının bir ocağına urdı. Ve Sigetvar yakasına sekdi gitdi. Üçüncü top Yeniçeri Ağası Sefer Ağa’nın odasına uğradı. Ammâ kimseye zarar itmedi. Ba’dehû kırk iki ‘azîm topların altı yerden kurup gâhî cümlesine bir yerden âteş virdikçe şiddet-i darbdan kal’a keştî-vâr lertzân olurdu. Mukaddemâ Hasan Paşa zahîre ile gelen beş yüz kadar ser-âhûru alıkoyup öküzlerini defter ile her ocağa ta’yîn itmişidi. Ve bâkisi çıkup gitmişidi.” (Aycibin, 2007: 385)

Naîmâ Târîh:

Evvelâ üç yürümiş topun atdılar ki biri kal’a aşuru gitdi. İkinci top Hasan Paşa sarâyının bir ocağına urup Sigetvar yakasına sekdi gitdi. Üçüncü top Yeniçeri Ağası Sefer Ağa’nın odasına uğradı. Ammâ kimesneye zarar itmedi. Ba’dehû kırk iki ‘azîm topları altı yerden kurup gâhî cümlesine bir yerden âteş virdikçe şiddet-i darbdan kal’a keştî-vâr lertzân olurdu. Mukaddemâ Hasan Paşa zahîre ile beş yüz kadar ser-âhûru alıkoyup öküzlerini defter ile her ocağa ta’yîn itmişidi. Ve bâkisi çıkup gitmişidi (Naîmâ, 1333: 262).

Düşmanın kaledeki toplardan habersiz bir şekilde hücum ettiği sırada, Hasan Paşa’nın kaledeki topların hepsini birden ateşleme emrini verdiği bölüm şu şekillerde nakledilmiştir:

Gazavât-ı Tiryâkî Hasan Paşa

Ba’dehu Hasan Paşa topçuları yanına çağırdı. Bu kal’ada ne kadar top vardır, sordı. Eyitdiler: Büyük ve küçük top yüze yakındur dediler. Hasan Paşa eyitdi: İmdi ne kadar top varısa cümlesini kâfirlerün büyük kemmiyetine nişân alun ve her topun yanında birer fefil hazır dursun. Her kaçan kim bunda gülbang-ı Muhammedî olursa büyük topa ateş veresiz ve bundan sonra bir uğurdan ateş verün buyurdu. Ol mahalde yeniçeri ağası Yûsuf Ağa derlerdi, yaşlu ağası idi. Gelüp eyitdi: Sultânüm fülân yerde bir iki top yanına beğleri cem’ olup bu cânibe bakışurlar dedi. Sultânümdan icâzet olursa bir şâhîn top anlarun cem’iyyetine gönderelüm, lutf-ı Hak ile bir gazâ edelüm dedi. Hasan Paşa eyitdi: N’ola Hak te’âlâ hazretleri kolay getüre dedi. Ol dahı varup bir şâhîn topı anlarun cem’iyyetine nişân eyledi ve her topçı fefili hazır edüp Gâzî Hasan Paşa tarafına bakup durdu. Bu taraftan Gâzî Hasan Paşa iki rek’at namâz kılup du’âya el getürdi. Cenâb-ı rabb-i izzete du’â vü niyâz eyledi. Evliyâ vü enbiyâyı şeffî’ getürüp fırsat u nusrat taleb eyledi. El yüze sürince gülbang-ı Muhammedî çekilüp yanında olan büyük topa ateş verüp ardınca sâir toplara bir yerden ateş verdiler. Şöyle kim yer gök sadâ birle doldı, yer zelzeleye geldi. Küffâr-ı hâksâr askeri bî-pervâ yatup râhatda iken ansuzdan bunca toplar içlerine uğradı. Şöyle kim

sığacak yer bulamadılar. Bunca bin at ve adam helâk olduğundan gayrı çadırlar ve esbâblar atların ayağı altında pâ-y-mâl oldu. Kıyâmet küffârın başlarına kopdı. Şöyle kim her biri nefsi nefsi olup mal ü rızık u esbâblar ne kadar mâl ü menâl ve çadırlar yerinde kalup herkes baş kurtarmak ardınca oldu... (12a-13a)

Kâtip Çelebi, Fezleke:

Ba'dehû Hasan Paşa topçuları yanına çağırdı. "Bu kal'ada ne kadar top vardır?" didi. "Büyük ve küçük yüze yakındır". "İmdi cümlesin hâzır idüp Gülbang-ı Muhammedî getirildikde ibtidâ büyük topa od virüp ba'dehû cümlesini bir uğurdan küffârın cem'iyet-gâhına gönderesiz" didi. Ol mahalde yeniçerinin başlu ağası Yûsuf Ağa, "şâhîn dirler bir büyük top vardır. Anı cümleden mukaddem gönderelim. Bir gazâ idelim" didikde Hasan Paşa eyütüdi: "Nola. Allâh kolay getire". Pes cümle topları doldurup muntazır oldılar. Paşa-yı mûmâ-ileyh iki rek'at namâz kılup du'â eyledi. Ba'dehû vech-i meşrûh üzre ibtidâ büyük topa ve sonra cümle toplara âteş virilüp zemîn lerzeyeye geldi. Ve küffâr biri birine girüp neye uğradıkların bildiler. Ferdinand Kral ile dört beyler otururken üçünü top urup helâk eyledi. Niçe bin nüfûs zâyî' vü telef oldukdan sonra çadırların kaldırup suyu geçmek ardınca oldılar (Aycibin, 2007: 384-385).

Kuşatmanın şiddetle devam ettiği günlerde Hasan Paşa'nın iki kilercisi kaçıp düşmana sığınır. Bu olay aşağıdaki cümlelerle nakledilir:

Gazavât-ı Tiryâkî Hasan Paşa

Meğer bir gece Gazi Hasan Paşanın köle-asl iki kilarcısı korkularından kâfire kaçdılar. Anların gönlince haberler söylemişlerdür. Bu ahvâli Hasan Paşa haber aldıkda gâzîlere dil almağa ısmarladı. Andan gâzîler geçid aşına varup birkaç Frenk getürdiler. Hasan Paşa bu niyyetle bir bir sordı, ba'dehu eyitdi: İki inan adam gönderüp varup krallarunuza bulışdurdılar mı Anlar eyitdiler: Bulışdılar ve ne dedilerse bir bir söylediler. Hasan Paşa ol mahâlde güldi ve eyitdi: Gerçek söylemişlerdür. Hemân kral anları yanına yakîn eylesün ya krallar içerüde ne kadar asker vardır sordı mı Eyitdiler: Sultânım askerün adedini bilmezüz, nihâyet adam çokdur dediler, ammâ zahîreleri azdur, hemân devletlü kral zamânıdır, urun topları dediler. Andan Hasan Paşa yine sordı: Ya siz krallar yanında anları gördünüz mi? Eyitdiler: Gördük. Hasan Paşa güldi. Biz içerüde gülbang-ı Muhammedî çekdüğümüzde ne kadar adam tahmînen derler Eyitdiler: Sultânım kim der otuz bin adam vardır ve kimi yigirmi bin adam ve kimi onbeş bin adam vardır derler. Hasan Paşa baş saldı, güldi. Ba'dehu Kara Ömer Ağaya eliyle işâret eyledi, ya'ni şunların başları kes dedi. Anları taşra çıkarup Hasan Paşa Ömer Ağayı yanına getirüp dedi ki: Bunda kendüyi bildür. Evvel koyıverdüğün gibi bunları dahı Macar askeri içinden uğrat ve Macar

diliyle bunları şetm etsünler ve anları gemi yanına getürdükde şöyle sizden evvel iki kimseyi dahi azâd eyledüm, ammâ ol iki adamı taşra çıkardılar, kasdıyla gönderdi, kal'anun zebûnluğun söylesünler. Bolay ki kışlayaydılar. Zirâ Sigetvar altında olan askerden adamları geldi, bizi bir tarîkıla kışa değin alıkoyalar, andan sonra anlar öteden bunlar berüden otuz bin adam vardır. İmdi bilesiz, kasdları böyledür ve bu asker cümlesi Macar askeridür, üç gece olıcak taşrada Macar askerinden bin adam gelür ve bunlar gider. İmdi benden kapudana selam eyle, ol dahi krallarunuza haber ede. Gâfil olmayalar, Türkün tedârükleri budur ve ben sizdenüm ve kal'ada bir yıllık zahîre ve barut vardır. Paşa sizi öldürmeği buyurdi. Ammâ ben sizi hazreti İsnun yüzi hürmetine azâd eyledüm. Bir zamân bu kal'ayı alursunuz benüm kıymetüm bilesiz ve ellerine birer mikdâr beyâz etmek verdi. Belki açsız dedi. İşbu etmek etmeğümdür deyüp salıverdi. Anlar dahi cân atup zâbitlerine varup cümle gördükleri hâl ü ahvâli bir bir söylediler ve Ömer Ağanın selâmın getürdiler. Anlardan suâl etdi. Cümle ahvâli haber aldıklarında cümlesi bî-huzûr olup hayrete vardılar... (27a-28b)

Kâtip Çelebi, Fezleke:

... bir gece Hasan Paşa'nın iç oğlanlarından aslı Macar iki kilârcı oğlan uğrun kapudan çıkup aslına rücû' eyledi. Bunların kaçmasından halâyık ıztrâba düşüp kal'a ahvâlini düşmene i'lâm iderler dinildikde Hasan Paşa, "epsem olun. Anların tadârüki görilür" diyü gazîlere tesellî virdi. Ve dil almağa ısmarladı. Geçid başına varup birkaç kâfir getürdiler. Hasan Paşa nevbetle getirüp eyütüdi: "İki inan âdem gönderdim. Varup kralınıza buluşdı mı?". "Belî" diyü ne didilerse söylediler. Kral bunlara 'asker 'adedini sordukda, "bilmeziz. Nihâyet âdem çokdur. Ammâ zahîreleri azdır. Hemân fırsat zemânıdır. Urun topu" dimişler. Tekrâr Hasan Paşa, "biz içerden gülbang getirdikde ne mikdâr âdem tahmîn iderler" diyü su'âl eyledikde, "kimi yirmi bin, kimi otuz bin vardır diyü tahmîn iderler" didi. Paşa eli ile başları kesilmeğe işâret itdikden sonra Kara 'Ömer Ağa'yı yanına getirüp, "evvelki esîrler gibi Macar 'askeri içine uğradup ol mu'âmeleyi idesin" didi. 'Ömer Ağa bunları cellâd elinden alup, "ben sizdenim. Evvelki esîrleri dahi ben kurtardım. Ol iki oğlanı paşa kasıdla gönderdi ki kal'anun zebûnluğun söyleye. Ola ki kışlayalar. Zirâ Sigetvar'da olan 'askerden âdem geldi. Ve Macar 'askeri ile dahi ittifâk olunmuşdur. Anlar taşradan, bunlar içerden çıkup serdâr dahi gelüp sizi şeb- hûn itseler gerekdir. Ve bu içerde olan Macar 'askeri nevbetle üç gicede bir biner âdem gelür gider. İmdi krala benden selâm eyle. Gafil olmasun. Kal'ada bir yıllık zahîre ve barut vardır. Ana göre hareket itsün" diyü ellerine birer mikdâr beyâz etmek virüp salıvirdi. Esîrler dahi varup cümle ahvâli krala didiklerinde huzûrlan uçup gayet münfa'il oldılar (Aycibin, 2007: 393).

Kilercilerin kaçmasından sonra Hasan Paşa defterdar Şaban Efendi'yi çağırır ve ona gizlice mektup yazdırır. Ancak bu sahnenin nakledilişinde küçük farklar bulunmaktadır. Müellifi bilinmeyen eserde kendisinden sık sık "fakîr" olarak bahseden ve olayların yakınında bulunduğunu hissettiren yazar burada bizzat olayın içindedir. Kâtip Çelebi, yazarın bizzat şahit olduğunu söylediği bu kısmı tamamen atar ve Hasan Paşa ve Şaban Efendi'nin yalnız kalarak mektubu yazdığını aktarır. Anonim eserin yazarı ise Hasan Paşa ve Şaban Efendi'yi gizlice dinler. Kâtip Çelebi'nin bu tasarrufları, kaynak olarak aldığı tarih kitaplarından aktardığı yerlerde de bulunmaktadır. Mesela Fezleke'nin kaynaklarından biri olan Hasan Beyzade Tarihi'nden aktarma yaparken bazen kaynağın ismini verirken bazen de ondan hiç bahsetmemektedir. Örneğin Hasan Beyzâde'nin kendisinden "hakîr" veya "fakîr" olarak bahsettiği bölümleri eserine alırken bazen "Hasan Beyzâde" ifadesini kullanırken bazen de bu ibareleri tamamen atmaktadır (Aycibin, 2007: 102-104). Kâtip Çelebi, Hasan Beyzâde örneğinde olduğu gibi bu sahneyi ve yazarın kendisini dâhil ettiği diğer sahneleri aktarırken bu bölümleri keserek tasarrufta bulunur:

Gazavât-ı Tiryâkî Hasan Paşa

Anda ol gece nısfına yakîn oldukda buyurdi: Üç def'a gülbang-ı Muhammedî çekilüp toplara ve tüfenklere ateş verildi. Şöyle kim kal'a içi dolu ateş oldu. Yer zelzeleye geldi. Taşrada olan küffâr-ı hâksâr askeri serhoş yaturken ansuzdan bu heybeti göricek belenleyü at arkasına binüp sabâha değın uyımayup bu şenlüğe ta'accüb eylediler. Han ne vâkî' oldı deyü ol gün divân edüp dört tarafa alaylar karavula kodılar, azîm korku çekdiler. Ammâ bu tarafda Gâzî Hasan Paşa Kara Ömer Ağaya buyurdi: Kaniye defterdârı Şa'ban Efendi derlerdi, gâyet âkil ve ehl-i kalem idi, hüsn-i hatt yazıya mâlik idi. Anı varup da'vet edüp getürün dedi, varup getürdiler. Gâzî Hasan Paşa eyitdi: Divit kalem kâğıd getürün dedi. Andan bizi ve sâiri her kim varışa taşra çıkmak için işâret eyledi. Anlar ikisi tenhâ kaldı. Ben dahi kapu aralığında bakup gördüm. Anda Gâzî Hasan Paşa Şa'ban Efendiye eydür: İşte serdârumuz asker-i İslâm ile Sigetvar'a gelmişlerdür. İmdi bizden vezîre bir kağıd yaz ki, benüm sultânım işitdük Sigetvar'a gelmişsiz. Kademünüz mübârek ola, safâ geldün ve bize irsâl eyledüğün üçyüz elli yeniçeri ve yüz bin altun ve yüz kantar barut ve kurşun ve yüz kantar beksimet düşenbih gecesinde nusfu'l-leylde gelüp kal'aya dâhil oldı... (29a-30a)

Kâtip Çelebi, Fezleke:

Onlar dahi, "n'ola?" diyü gidüp hâzır oldılar. Gice nısfü'l-leylde üç def'a Gülbang ile toplara âteş virüp 'azîm şenlik itdiler. Serhoş kâfirler belinleyüp at arkasına geldiler. Ve, "aslı ne ola?" diyü ta'accüb idüp dört tarafa müterakkıb durdılar. Bu tarafda Hasan Paşa Kaniye defterdârı Şa'bân Efendi'yi da'vet itdi. Mezbûr ehl-i kalem ve münşî idi. İki tenhâ

kalup vezîre bir mektûb yazdırdı. Bu mefhûmda ki: “Sigetvar’a gelmişsiz. Kudûmünüz mübârek ola. Bize irsâl eylediğiniz üç yüz elli yeniçeri ve yüz bin altun ve yüz kantar barut ve kurşun ve yüz kantar peksimat düşenbih gicesi nüsû’l-leylde gelüp kal’aya dâhil oldı... (Aycibin, 2007: 395)

Hasan Paşa’nın Şaban Efendi’ye yazdırdığı sahte mektubun düşman eline geçmesi aşağıdaki satırlarla nakledilir. Burada dikkat çeken, gazavâtnâme yazarının hâkim bakış açısını kullanarak mektubu bulan askerin iç seslerini vermesi, yani bir kurgu üslubu kullanmasıdır:

Gazavât-ı Tiryâkî Hasan Paşa

Nâ-gâh bir atlu kâfir ol yoldan işine giderken ol mektûbı yolda göricek akça ile keseye kıyâs edüp gâyet devindi. Tîz atından inüp mektûbı açup gördi, mektûbdur, İsâ bana a’zam nazar etdi, başuma devlet kuşu kondı. İmdi ben bunu krala ne vechile arz edeyüm, yolda buldum dersem fâide etmez, hemân ma’kûlce yalan fikr edüp bir Türk içerüden çıkarken gördüm, tamâm sudan karaya çıkdı, hemân üzerine hüçüm etdüm ve anı zebûn eyledüm. Andan atdum, aşağı indüm, elüm yakasına erişmedi, dutayum derken kuşağında bu mektûb varımış, yakasına elüm erişmedi, ancak bu mektûb elümde kaldı dedi. Andan ol fikrile dönüp Ferdinan Kralun otağına geldi. Atından inüp kapuda olanlara dedi: Beni krala buluşdurun, azîm haberüm vardır dedi. Anlardan dahı icâzet isteyüp kapucibaşıya dediler, ol dahı çıkup dedi ki: Haberün nedür, bana söyle, ben krala diyeyüm dedi. Ol eyitdi: Benüm haberüm çokdur, bu haberi kraldan gayrıya demezem dedi. Kapucu eydür: Korkaram sana cünûn isâbet eylemiş. Bir haberün olmazsa sonra başun gider dedi. Ol dahı eydür: N’ola eyle olsun dedi. Kapucu başı varup krala söyledi. Kral eyitdi: Haberün alun göreyüm nedür dedi. Andan içerüye getürdiler. Ol dahı girüp kralun tahtı kenârında yer öpüp ol mektûbı öninde kodı. Andan Ferdinan mektûbı elinden alup keseden ve muşammadan çıkarup atlas kese ile kâğıdı göricek hayrân oldı. Eyitdi: Yiğit bunu kande buldun, sen ne yerlisün dedi. ;Ol dahı eydür: Devletlü kral ben kulun İslavin vilâyetindenüm. Bugün seherden kalkup zahîreye giderken gördüm, içerüden bir Türk çıkıyor, sabr etdüm, tamâm sudan karaya çıkdı. Ardından erişüp hüçüm eyledüm. Ol eli kılıca urup benümle ceng eylemeğe başladı. Senün devletünde anı öldürmeğe kâbil idi, nihâyet diri dutmağa sa’y eyledüm. Âhir zebûn oldukda tağa kaçmağa başladı. Ben dahı atumdan sıçrayup yakasına yapışmak istedüm. Ol dahı geldi, yakası elüme girmedi. Meğer bu mektûb kuşağında imiş, elüme girdi. Ol dahı tağa kaçup kurtuldu. Tâli’üm bari kalması dedi. Kral eydür: Türk gitdiyse gitsün, haber ne varısa bundadır. Ana âferin eyledi ve tîz tercemân kâğıdı gelüp okusun buyurdu. Andan tercemân kâğıdı eline verdiler. Ol dahı kâğıdı açup gördi, eyitdi: Devletlü kral, bu kâğıdı kal’adan büyük Türk göndermiş. Sigetvar altında olan asker serdârına,

içinde çok nesne vardır. Bu mektûbı senün kulağuna okurum, âşikâre okunacak kâğıd değüldür dedi. Kral anı işitdi, kalkup tenhâsına getürdi. Ol dahı mektûbı ihfâ ile okıyup sonra bir bir dedi. Andan kral işidüp benzi değışdi, hayrete vardı, gamnâk oldu. Andan buyurdi: Fülân vezîri fi'l-hâl andan da'vet eyledi. Ol gelüp kâğıdun mefhûmun bilicek gâyet derdnâk oldu, niçe ededeğın bilmedi. Sonra eyitdi: Devletlü kral gördün mi, bundan evvel içerüde olan dostumuz Ömer Ağa ol halâs eyledüğü Kristiyanlara her ne demiş ise niçe zuhûr eyledi. Gördün mi ol içerüden çıkan mürtad meğer sizün için gönderilmiş imiş. Gördün mi ol iki harâm-zâde fesâdların ol içerüde dostumuz Ömer Ağa ol azâd eyledüğü kâfirleri ya'ni Kristiyanları anlara demiş idi. Üşte devletlü kral tâ serdârlarına şikâyet etmişler ve Macarun ahvâlin dahı anlara haber vermişlerdür ve gözleriyle içerüde olan Macar hâinlerin görmüşlerdür. Biz anlarun sözlerine inanmaduk, üşte şimdi nicesi zuhûra geldi. İmdi devletlü kral şimdi buyurursız, niçe edelüm dedi. Ferdinan Kral hayrete vardı, sonra eyitdi: olay budur, bugün çadırları bir yere hep cem' edelüm, tenef tenefe edüp andan çadırlar çevresine handak çekelüm. Buna te'hîr câiz değüldür. Andan yarın ulu divân edelüm, müşâvere vardır deyüp Macar beğlerin getürüp cümlesin kıralum. Andan çadırlara kimesne komayalum, Türk anlarun hâllerin göricek üstümüze gelmek cür'et edemezler dedi. (32b-35a)

Kâtip Çelebi, Fezleke:

Sabâh bir atlu kâfir mektûbu yolda bulup aldı. Gördi ki Türk mektûbudur, doğru krala götürüp, "bir Türk içerden çıkarken üzerine hücum itdim. Elim yakasında iken mektûbu görüp koynundan aldım. Ben ana meşgûl iken firâr itdi" diyü dürûğ-ı maslahat-âmîz ile 'arz eyledi. Ferdinand mektûbu açup tercemân getürdiler, okudu. "Bu kâğıdı kal'adan büyük Türk'e, serdâra göndermiş. İçinde çok nesne var. Âşikâre okunmaz" diyü tenhâya girüp mefhûmunu bir bir didi. Kral hayrete varup gam-nâk oldu. Vezîrini da'vet ve bu bâbda meşveret itdi. Vezîr eyütüdi: "İçerde dostumuz 'Ömer Ağa bize Macar huyânetini haber virmiş idi. Ne didi ise geldi çıkdı. Şimden sonra tedbîr nedir?" didikde Ferdinand, "evlâ budur ki, bugün çadırları bir yere cem' idüp etrâfına hendek çekdirevüz. Ve yarın 'azîm dîvân idüp Macar beylerini getürüp cümlesini kıravüz. Türk andan sonra üzerimize gelmez" diyü mektûbu getürene vâfir ri'âyet eyledi (Aycibin, 2007: 396).

Kuşatmanın sona ermesinden sonra Hasan Paşa'nın Ferdinand'ın çadırına gelmesi, çadırdaki taht ve eşyaların tasvirleri ile buradaki ganimetleri oraya ilk gelen askerlere vermesi sahneleri iki eserde şu satırlarla nakledilmiştir:

Gazavât-ı Tiryâkî Hasan Paşa

Andan doğru Ferdinan Kralun otağına gelüp girdiler. Gâzî Hasan Paşa girüp gördi, bir taht-ı âlî çevresinde trabuzanlar biri gümüş ve biri altun

ve başları gûnâgûn envâ' dürlü dürlü taşlarla ve incü ile ve la'1 u zümrüde ve yakut birle zînet edüp ve taht öninde etmişlerdür ve doruklarında birer elmas vardır, göğercin yımırdaşı kadar. İki yanında on ikişer kürsî kurmuşlar, kırmızı kadife örtülü saçakları incü ve sırma ibrişim ile dürlü dürlü zînet edüp ve taht önünde bî-hemtâ altı zira' uzunı somaki terizeyi ol dahi dürlü dürlü zînetle bezenmiş durur. Gâzî Hasan Paşa ol tertîbi ve ol fethi görüp iki rek'at namâz kıldı. Allahu te'âlâ hazretine çok çok şükürler edüp ağladı. Andan kılıç çeküp ol taht-ı bî-devleti ortadan açılmak gibi edüp andan çıkup üstinde oturdu ve sâiri beğler ve alay beğleri ve zu'amâ ve bellü ağalar ol kürsîlere oturdılar. Andan Gâzî Hasan Paşa eydür: Ey gâzîler, Hak te'âlâ hazretlerinin azîm lutf u keremlerin gördünüz mi? Niçe kudretin izhâr eyledi ve dîn-i İslâma niçe kuvvetlendirdi. Uş toksan yedi gündür bu zaîf ümmet-i Muhammed üzerine bu dîn düşmanı musallat olup leyl ü nehâr bizüm bir avuç kanumuzu içmeğe teşneler iken âkıbet bizüm sabrumuz berekâtında anların gurûr ateşlerin söyündürdi ve bir avuç ehl-i İslâm ol mağrûr kâfirlere gâlib eyledi. İnşâallah her kim bu lulu gazâda bulundıysa cümlesi mağfûr olmuş elhamdülillâh sümme elhamdülillâh dedi. Andan Hasan Paşa eyitdi: Bu otağa ibtidâ kadem basan kimlerdür dedi. Andan yedi adam ilerü gelüp üç yeniçeri ve dört Rûmîlerdür, anların biri Tirelü Mehmed Paşa ol zamân yeniçeri aşçısı idi. Gâzî Hasan Paşa eyitdi: Bu otağ ve bu otağda ne kadar şey varısa cümlesi sizündür cebehânesinden gayrı. (49b-50b)

Kâtip Çelebi, Fezleke:

Ferdinand kral otağına doğru varup içeri girdi. Gördi ki bir 'âlî taht, çevresi tirabzan, biri altın ve biri gümüş başları elvân cevâhir ile murassa' vü müzeyyen ve direkleri başında birer elmâs vaz' olunmuş, her biri Rum harâcı değer. İki yanında on ikişer kürsî konmuş, kırmızı kadife örtüler ile saçakları incilü ve sırma ile örülmüş, her biri zî-kıymet ve taht önünde tahmînen altı zirâ' uzunluğu simât trapezesi, ol dahi gûnâ-gûn san'atla musanna' vü müzeyyen idi. Hasan Paşa anda iki rek'at namâz kılup hamd u senâ ve feth şükranesine du'â idüp ağladı. Ve, "bu nusret mücerred Hak te'âlânın 'inâyeti ve hazret-i Resûl-i ekremîn mu'cizâtı eseridir" diyü kılıcını çıkarup tahtı ortadan kılıçladı. Ve geçüp üzerine oturdu. Sâ'ir beyler ve ağalar ol kürsîlere oturdılar. Hasan Paşa bunlara va'z u nasîhat eyleyüp sabr u sebât lüzûmunu bildirdi. Ve, "her kim bu ulu gazâda bulundu ise inşâ- Allah mağfûrdur" didi. Ba'dehû, "bu otağa evvel gelen kimler idi?" diyü su'âl eyledi. Yedi nefer ileri gelüp, üç yeniçeri ve dört serhadli kendilerin bildirdiler. "Bu otakda ne var ise, cebe-hâneden gayrı cümlesi sizindir" didi (Aycibin, 2007: 399-400).

Savaş sonunda ele geçirilen esirlere yenilginin sorulması sahnesi de gazavâtnâme yazarının kendisinde bahsettiği yerlerden biridir. Kâtip Çelebi, diğer yerlerde olduğu gibi yazarın kendisinden bahsettiği yerlerde tasarrufta bulunmuş ve bu satırları eserine almamıştır. Bu sahne de aşağıdaki şekildedir:

Gazavât-ı Tiryâkî Hasan Paşa

Gâzî Hasan Paşa anı görüp buyurdu: Olmaya kim bu kâfirleri içerü kal'aya koyasız eğer kral dahı olursa. Zirâ kâfirler kal'ada bizden ziyâde oldı bilesiz dedi. Ya bilmez misiz anlar bize neler kasd etdiler ve buyurdu: Getürdüğünüz cümle kâfirleri herkes öldürsün dedükde Allahu ekber herkes kılıcın çeküp kal'a handağına yüzün üstinde düşüp ol kâfirlere kılıç koyuldukda kan seyl gibi akup çağıldı. Ba'dehu kâfirden birine suâl eyledüm: Bozulmanuza sebep ne oldı Dedi ki: İçerüden bir kâğıd dutuldu, ol kâğıd içümuze düşelden berü ordumuz sındı. Kande baksan yeşil başlu büyük Türkler gözümüze görünür oldı. Kaçan kim içerüden üstümüze hüçüm eylesenüz anlar sizün önünüzce yürüyüp her kılıç salinsa yigirmi otuz kimsemüzi helâk ederlerdi. Şöyle kim yüreğümüze korku ile havf doldı. Gerüye bakmağa kudretümüz olmadı, elümüz ayağumuz dutmaz oldı. Bâ-husûs ceng etmek hod müyesser olmadı dediler. İmdi ey ümmet-i Muhammed bu suâli bu fakîr anlara sordum ve anlar bana böyle cevâb verdiler. İmdi gâziler kaçan kim Hak sübhanehu ve te'âlâ hazretleri bir askere lutf u inâyet eyleye, kâfirlerün çokluğı fâide vermez ve ümmet-i Muhammede zarar gelmez, fırsat veren Allah sübhanehu ve te'âlâdur celle celâluhu. (52a-52b)

Kâtip Çelebi, Fezleke:

Ba'zı esirlere inhizâmın aslını su'âl itdiler. Cevâb virdi ki, "içerden çıkan kâğıd ele girdikden sonra içimize korku düşüp gözümüze yeşil başlı Türkler görünmeğe başladı. Ve siz hüçüm itdikce anlar bile gelürlerdi. Ve bizim ceng itmeğe elimiz varmadı" (Aycibin, 2007: 400-401).

Sonuç

Kaniye müdafaası konulu iki temel metin bağlamında değerlendirildiğinde olayın ayrıntıları konusunda iki farklı bilgi kaynağı olduğu görülmektedir. Bunların biri, hakkında Kaniye müdafaasına katıldığından başka hiçbir şey bilinmeyen bir müellif tarafından kaleme alınan Gazavât-ı Tiryakî Hasan Paşa'dır. Bu eser, saldırıya ve müdafaaya tanıklık etmiş bir asker tarafından yazılmıştır. Eser, sonrasında Kâtip Çelebi tarafından Fezleke'ye alınmış, Naîmâ da diğer birçok olay gibi Kaniye müdafaasını eserine Fezleke'den aktarmıştır. Namık Kemal ve birçok modern kaynak, Kaniye müdafaası ile ilgili bölümü bu kaynaklardan almış hatta bu konuda tarihî bir film de yapılmıştır.

Diğer yandan yine Hasan Paşa'nın yakınında bulunmuş kişilerden Cafer İyânî Bey, Cihâd-nâme-i Hasan Paşa adlı eserinde Tiryaki Hasan Paşa'nın hayatını anlatmaktadır. Bu eser, Tiryaki Hasan Paşa henüz hayattayken yazılması yönüyle büyük önem arz etmektedir. Tiryaki Hasan Paşa'nın yaklaşık 80 yıllık hayatının 1577-1606 yılları arasındaki kısmını anlatan eserde en ayrıntılı olarak Kanije müdafaasına yer verilmiştir. Ancak bu bölüm, müellifi bilinmeyen gazavâtnâmedeki tahkiye üslubuyla anlatılmamış, orada anlatılan Hasan Paşa'nın harp hilelerinden hiçbiri bu eserde yer bulmamıştır.

Kanije müdafaası 1593-1606 Osmanlı-Avusturya savaşlarında Osmanlı tarafının yavaş yavaş güçten düştüğü ve zayıflamaya başladığı bir dönemde meydana gelmiştir. Kaynakların çelişkili rakamlar verdiği ama 80-100 bin civarındaki Avusturya ordusunun, kendileri için stratejik öneme sahip olan ve bir yıl önce Osmanlı'nın eline geçen Kanije kalesini kuşatmaları her iki devlet açısından da oldukça kritik bir hal olarak görülmekteydi. Kendi kuvvetlerinden en az on kat daha kalabalık bir orduya karşı üç ay boyunca kaleyi savunmak ve sonrasında yine herhangi bir destek kuvveti olmaksızın düşman ordusunu mağlup etmek Tiryaki Hasan Paşa'ya vezirlik payesi ve "Kanije kahramanı" unvanı verilmesine sebep olmuştur. Vezirlik payesinin verilmesinin en önemli sebebi ordunun ve devletin, zor zamanlarında azalmaya başlayan itibarını yeniden sağlamasıdır. Bu ruh halinin, ordudaki diğer fertlere de yansımış olduğu adı bilinmeyen bir asker tarafından kaleme alınan gazavâtnâmede açık bir şekilde görülmektedir. Bu gazavâtnâmede olay tahkiyeli bir üslupla kaleme alınmıştır. İsmi vermeyen yazar, Kanije'nin fethinden hemen önceki olaylardan başlayarak savunmanın sonundaki olaylara kadar yaklaşık iki yıllık bir zaman dilimini ele almaktadır. Bu eserin üslubuna bakıldığında üslubun çok sade olduğu görülmektedir. Yazarın da ifade ettiği gibi eser, meclislerde okunmak için yazılmıştır. Sade üslubun sebebi bu olduğu gibi eserin okunacağı meclislerin de asker meclisleri olduğu muhakkaktır. Eserin yurtdışı nüshalarının sayısının Türkiye'deki nüsha sayısından fazla olması, eserin genel olarak sınır boylarında bulunan askerler tarafından okunup dinlendiği anlamına gelmektedir. Babinger de Avrupa kütüphanelerinde bulunan gazavâtnâme nüshalarının büyük çoğunluğunun savaşlarda ganimet olarak elde edildiğini belirtmektedir. Eserin yazılışıyla askerin moral ve maneviyatının yüksek tutulması amaçlandığından üslubunun hamasî olması doğaldır. Kanaatimizce yazar, kendisinden on kattan fazla bir düşman ordusuna parlak bir savunma yapan ve sonucunda zafer kazanan Tiryaki Hasan Paşa'nın kahramanlıklarını kendisinden bir şeyler katarak bir kurguya dönüştürmüş ve neticesinde bir gazavâtnâme ortaya çıkmıştır. Müellifin, ismini özellikle belirtmemesi de bu kurgu ihtimalini güçlendirmektedir.

Diğer yandan dönemin tarihî kaynakları, Tiryaki Hasan Paşa'nın üç ay boyunca başarılı bir şekilde kaleyi savunduğunu ve sonunda düşmanın mağlup olarak çekildiğini yazarlar. Bu muvaffakiyetin ardından Hasan Paşa'ya bir fermanla vezirlik verildiği de belirtilmektedir. Ancak, bu tarihî

kaynaklarda müellifi bilinmeyen gazavâtnâmede anlatılan özellikle Tiryaki Hasan Paşa'nın savunma sırasındaki harp hileleri, yalan haberleri, sahte mektuplarından bahsedilmemektedir. Bu olayların, tarihi metinlerin arasında bulunan Peçevî Tarihi'nde bile yer almaması önemlidir. Zira Peçevî ile Hasan Paşa'nın yakınlıkları ve dostlukları bilinmekte ve Peçevî, tarihinde III. Murad'ın tahta cülüsünü Hasan Paşa'dan nakletmektedir. Yine savunma sonucunda düşman askerlerini acınacak durumlarını kalede bulunanlardan Kara Ömer Ağa aracılığıyla aktarır. Oysa Kara Ömer Ağa, müellifi bilinmeyen gazavâtnâmenin en önemli kahramanlarından biridir. Kanaatimize göre gazavâtnâmede ayrıntılanan harp hileleri mutlaka Hasan Paşa'dan veya Kara Ömer Ağa'dan nakledilmesi gerekirdi. Hal böyle iken harp hileleri ve olaylardan bahsetmeyen tek kaynak Peçevî değildir. Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi de Târîh'inde olayları Peçevî'ye benzer bir şekilde nakleder. Hasan Beyzâde ve Solakzâde ise ilginç bir şekilde Kanije müdafaasından hiçbir vesile ile bahsetmezler.

Cihâd-nâme-i Hasan Paşa'da ise olay ayrıntılı bir şekilde, Peçevî ve Topçular Kâtibi'nin aktardıklarına paralel bir anlatımla verilmektedir. Şu durumda yerli kaynaklara göre savunmanın iki farklı aktarımı ortaya çıkmaktadır: Birincisi, müellifi bilinmeyen gazavâtnâmede anlatıldığı şekildedir ve bu anlatım ve aktarımlar Kanije savunması hakkında yaygın olarak bilinenleri oluşturmaktadır. Bu bilgilerin çok fazla yayılmasının ve kabul görmesinin en önemli nedeni, Kâtip Çelebi'nin bu eseri çok büyük bir oranda Fezleke adlı Osmanlı tarihine almasıdır. Bir sonraki yüzyılda Naîmâ, tarihini kaleme alırken genellikle Fezleke'den yararlanmış ve bu eserin matbaada basılıp yayılması da Kanije savunmasının gazavâtnâmede anlatıldığı şekilde bilinmesine sebep olmuştur. Naîmâ'dan sonra Namık Kemal'in Kanije Muhasarası adlı eserinin de bu bilgilerin yayılmasında önemli rolü bulunmaktadır.

Tarihçiler Osmanlı İmparatorluğu'nun 1579-1699 yılları arasında duraklama devrini yaşadığını kabul ederler. Bu dönem her ne kadar Sokullu Mehmet Paşa'nın ölümüyle başlatılsa da asıl duraklama 1593-1606 Avusturya savaşlarıyla başlamıştır. Bu uzun savaş sürecinde Osmanlı'nın Balkanlar ve civarındaki bariz üstünlüğünün sona erdiği, gücünün zayıfladığı Avrupa devletleri tarafından fark edilmiştir. Bu mücadele döneminde zoraki de olsa kazanılan Haçova Savaşı, Osmanlı'nın Avrupa'da kazandığı son büyük meydan muharebesidir. Kanije ise Osmanlı'nın "muhasara" edildiği ve "müdafa"da bulunduğu, sonucunda zafer kazandığı önemli olaylardandır. Sonraki dönemlerde ise durum gittikçe kötüleşmiş ve sınır boylarındaki askerinin maneviyatı günden güne azalmıştır. Bu askerinin maneviyatını yükseltmek ve taze tutmak için asker meclislerinde eskilere dair kahramanlık hikâyeleri anlatılmış ve eski kahramanlar hep hatırlanmıştır. Meclislerde okunan kahramanlık hikâyelerinden biri de Tiryaki Hasan Paşa ve Kanije

müdafaası üzerine kaleme alınan ve bu çalışmada ele alınan müellifi bilinmeyen Gazavât-ı Tiryâkî Hasan Paşa adlı eser olmuştur.

Kaynakça

- Ak, Mahmut (2012). "Tiryâkî Hasan Paşa", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.XLI, s. 205-207, İstanbul.
- Aycibin, Zeynep (2007). Kâtib Çelebi-Fezleke (Tahlil ve Metin), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul.
- Aykut, Nezih (1997). "Hasanbeyzâde Ahmed Paşa", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.XVI, s. 363-364, İstanbul.
- _____ (2004). Hasan Bey-zâde Tarihi, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Babinger, Franz (2000). Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri (Çev. Coşkun Üçok), Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Baysun, M. Cavid (1950). Tiryaki Hasan Paşa ve Kaniye Savaşı, Milli Eğitim Bakanlığı Köy Kitaplığı: 15, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul.
- _____ (1952). "Reisü'l-küttâb Küçük Hasan Bey", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, C.II, S. 3-4, s. 97-102, İstanbul.
- _____ (1953). "Hasan-Beyzâde Ahmed Paşa" İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası, C. X, s. 321-340, İstanbul.
- Büyüker, Nilgün (2011). Kâfzâde Fâizi, Kitâb-ı Leylî vü Mecnûn, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Çabuk, Vahit (1978). Tiryaki Hasan Paşa'nın Gazaları ve Kaniye Savunması, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.
- Dávid, Géza (2001). "Kaniye", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.XXIV, s. 307-308, İstanbul.
- Dinç, Beyhan (2005). Peçevi Tarihi (250b-284a) Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü), Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Eckhart, F. (1949). Macaristan Tarihi (Çev. İbrahim Kafesoğlu), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Emecen, Feridun M. (2014). Osmanlı Klasik Çağında Savaş, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Erkan, Mustafa (1996). "Gazavatnâme", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.XIII, s. 439-440, İstanbul.
- Evliya Çelebi (2003). Evliya Çelebi Seyahatnâmesi 7. Kitap, Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul.
- Hammer, J. V. (1333). Devlet-i Osmâniye Târîhi (Çev. Mehmed Atâ), C.VIII, Matbaa-i Âmire, İstanbul.
- Hancz, Erika (2007). "Peçuyul İbrahim", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.XXXIV, s. 216-218, İstanbul.

- Işıldak, Saim (1949). Cafer Ayani Bey "Cihadnâme-i Hasan Paşa" İstinsah, Tahlil, Tenkit. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul.
- İnalçık, Halil (2014). Devlet-i Aliyye Klasik Dönem (1302-1606), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kirişçiöğlü, Mehmet (1992). "Câfer İyânî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.VI, s. 551-552, İstanbul.
- _____ (2001). Cafer İyânî, Tevârîh-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs (Osmanlı Macar Mücadelesi Tarihi, 1585-1595), Kitabevi, İstanbul.
- Kütükoğlü, Bekir (1974). Katib Çelebi "Fezleke"sinin Kaynakları, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.
- Levend, Ağah Sırrı (2000). Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlü Ali Bey'in Gazavât-nâmesi, Türk Tarih Kurumu. Ankara.
- Mehmed Tahir (1333). Osmanlı Müellifleri, Matbaa-i Âmire, İstanbul.
- Naîmâ (1967). Naîmâ Tarihi (Çev. Zuhuri Danışman), Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul.
- Nâmık Kemal (1290). Kaniye (Ahmed Nâfiz ismiyle) İstanbul.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1983). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Tabirleri Sözlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul.
- Parmaksızoğlü, İsmet (1981). "Onyedinci Yüzyıl Rumeli Olayları İle İlgili Özel Tarihler ve Osekli İbrahim Efendinin Tarihçesi", VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirleri II. Cilt, s. 1073-1094, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Peçevî İbrahim Efendi (1982). Peçevî Tarihi (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi (1297). Târîh-i Solakzâde, İstanbul.
- Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi (1989). Solakzâde Tarihi (Hz. Vahit Çabuk), Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Yılmaz, Ziya (2003). Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1983). Osmanlı Tarihi, III. Cilt, 1. Kısım, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Yakıt, İsmail (2010). Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme, Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- Zinkeisten, Johann Wilhelm (2011). Osmanlı İmparatorluğu Tarihi C.III (1574-1623) (Çev. Nilüfer Epeçeli), Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

